Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

GÖTEBORGS UNIVERSITET
GÖTEBORGS UNIVERSITETSBIBLIOTEK

SÅHLGRENSKA SJUKH.
DEP. I
UNIVERSITETSBIBLIOTHECT
MEDICINSKA SEKTIONEN

[Lindestolpe]

Pehr Dubbsr.

[SS.å.4034.]

Sahlgrenska Sjukhus-
Biblioteket.

Obs!

Paginerningen i
"Tanckar om matkar
etc." har trydefel på
de sista sidorna i
Snoilskys ex. i rikhg.

[J. Lindestolpe]

JOHAN LINDESTOLPES Tanckar Om Skörbugg/ Och Rogfubben.

STOCKHOLM/
Tryckt hoos JOH. L. HORRN, Kongl. Antiquit. Archiv. Boktr.
Åhr 1721.

Til

Auctoren Wälborne Herr Doctoren och Assessoren uti Kongl. Collegio Medico

LINDESTOLPE,

Samt

Opläggaren/ Bok-Tryckaren

Ehreborne och Wälachtade

HERREN

JOH. LAUR. HORRN.

*******?*******?*******?*******

DEn som med råd och hielp bijträder någon Wän/
Är wärdig billigt all erkiänslo/ tack och heder;
Men den som råd och hielp til allas tienst utbreder/
Den bör oändligt ha bäd tack och prijs igän.
En allmänn godhet ju med allmänn tack bör mötas/
Och hwarje gåfwa med tacksama händer flötas.

*** *** ***

Det är eij första gång man nu at tacka har
Herr LINDESTOLPE/ för en god och nyttig gåfwa.
I hwarken will ell kan ehr tijd fruchtlös förfåfwa/
I hwarken konst ell slijt wid Hälso-Medel spar.
Det som ehr kåstat fielf Hiärn-Bry/ tijd/ möda/ Mynte/
Det bär I willigt bort åth hwar och en för inte.

*** *** ***

Den leda Skörbugg/ som eij många slippa kan/
Lär I eij endaft til des arter wål at känna/
Men ock at rota ut uti Tractaten dånna:
Så at näst Gudz hielp nu så Qwinna wål som Man

Kan

Kan ſielf ſitt Apothek för ringa käſtnad ſätta /
Men wärſt lär wara ſin Diæt ſå nätt inrätta.

*** *** ***

Tack ſom en Heders Man för Lärdom och för Råd
Som ehr båd Lärde och olärde bör hembära /
Det ökar ehrt berömm och förra wundne åhra
Det frijar mångens Lijf / och hämmar öfwerdåd.
Och ſom J tiänar oß i edra Skrifter wähna
Så å wij ſtyldige i alla mähl ehr tiäna.

*** *** ***

Ock J Herr HORRN / ſom med all luſt ehr giordt beſwär
Så wackert Werck i Tryck för allom kunnigt göra /
Det är ock billigt / at wij eder tacka böra /
Som på hwad nyttigt är arbeta hägad är.
Ehr käſtnad / båtnad wäl til ymnoghet betaler
Af dem / ſom hälſan ha mer kiär än många daler.

D. G.

I. N. J.

Om Skörbugg.

BLand the Siukdomar / som Swerges Rijkes Jnbyggare plåga och anfechta / och sig jämwäl / som Sarfwen i hwar leek / i alla Siukdomar införblanda / är ingen til sitt namn så allgemeen och bekant / som Skörbugg / men til sin natur / rätta orsaker och lynde / ingen så obekant och förflästom så mörk / som äfwen thenna. Hwilken min uthlåtelse torde förmångom synas wara ett paradoxum och en underlig ting / althenstund nästan hwar och en förmenar sigh then saken wäl förstå. Och så offta en Läkare talar om Skörbugg / swaras honom straxt: Jntet äter jag så mycket salt math / ey eller är jag lath; lijka såsom thenna Siukdom skulle intet kunna af andra orsaker härflyta / än af bara salt math och lättia. När thet ock kommer an på sielfwa Curen och bothandet / tå wet man ey annat at tahla om / än Kryddewin och Peparroths Öhl / såsom the twänne bästa Scherwentzler och läkeböthen til

thenna krämpans fördrifwande: ther doch något hwar / efter ett lijtet betänckiande / kunde lätteliga finna / at ey alle Menniskior äro af enahanda natur / enahanda ålder / ett köhn / äta enahanda slags math / förrätta enahanda beställning / och hafwa lijka boställen; med hwad mera.

Förthenskuld har jag til Guds Namns åhro / och mine Landsmän til någon underrättelse om thenna gångbara Siukdomen / förledne Sommars under min Surbruns roo wid Wiksberg / af lärde Mäns Skriffter och egen förfarenhet / i korthet sammandragit thet förnämsta jag funnit thenna Siukan angående: thet jag ock nu wil genom Trycket allmänt göra; förmodandes / at then benägne Läsaren thetta mitt ringa Arbete til thet bästa uthtyder / särdeles som han wet / at för alle the andre mine förre småå Arbeten ingen then ringaste arfwodis löhn mig någonsin är widerfarin. Hwilket doch i fast ingen mätto skal afwända eller förskräcka mig / at lijka fullt och med lijka idogher til mitt kära Fäderneslands tienst utharbeta och förbättra mitt anförtrodda pund / så wijda Gud Alsmächtig ther til sin nåd och wälsignelse mig förlånandes warder. Och som i begynnelsen af Surbruns Curerne föga förefaller at göra / har jag altijd then tiden anwändt til the saker i ordning bringande / som wid hwarjehanda Böckers igenomläsande / och dagelig förfarenhet kunnat warit anmärckte. Tå tu bauer ånkte syssla tå hura och idhna i hugh ti-

tinom thet got och dyghdelikt år. Thy at Vitur man ock dyghdelikr / han år aldrei fåfängr. Tå han hauer likamens rodha / lägger han sin hugh ock sina akt til at hura ock skipa / huru han må wäl ock dyghdelika skipa sitt liuerne ock åthåue / ock hura / huru han skal huat uitna til taka; som thet läses i Styrelse Konunga- och Höfdinga 2. Balken.

Thenna Siukdom kallas här i Sweriget Skörbugg / i Danmark Scharbuck / i Tyskland Scharboek / Scherbuck / Schurbauch / och Schurmuudt / i Holland Schoorbuyck, Schurbeen och Blaeuschuyt, på Latin nu förtiden Scorbutus, och på Grekiska σκμακὰ κὴ och σκελητύρβη, som Strabo then nämner Lib. 16. Geogr. p. m. 536. 537. och Plinius lib. 25. c. 3. thessa orden sedan behållit / tå han talar om Keysar Germanici Krigshär / som wid Rheinströmen af en sådan siukdom blifwit behäftad / then ther skämde bort munnen / at tänderne föllo vth / och förorsakade en faselig wärck i lår och been. Forestus kallar thenna Siukan / Gingibrachium, Lib. 20. Obs. 11. effter thet at armarne warda ther igenom öme och lijksom sönderslagne. Andre kalla Gingipedium, i thy at både Tandakött och fötter ömma / som Regner Snoy hoos Forestum then kalladt.

Nu för tijden år thenna krankhet wäl bekant i England / Holland / norre Dehlen af

Tyſkland / Danmark / Norget / Sverget / Finland / Liefland och Ryßland. Spanien / Italien / Frankrijket och öfwer-Tyſkland weta intet ſtort af en ſådan Siukdom. Men om then warit them gamlom bekant / twiſtas mycket. The ſom ſäga ja ther til / anföra ſig til bewijs ett rum af Hippocrate lib. 2. Prædict. & d. intern. Aff. hwareſt han talar om ſtora Mieltar / och tämmeligen tydigt beſkrifwer Skörbuggen. Thet ſamma anförer Celſus lib. 2. Cap. 3. och Cœlius Aurelianus Chron. lib. 3. Cap. 4. ſamt Lommius Obſ. lib. 1. p. m. 49. 50. och Balduinus Ronſeus d. Magn. Hipp. Lienibb. Äfwen ſkrifwer ofwannämde Strabo, at när Keyſar Auguſtus hade ſändt ſin Felt-Öfwerſta Ælium Gallum med en Krigsmacht til Arabien / ſamma Land at beſpeija och underkufwa / har Ælius bliſwit af the Nabatæers ſendebud Syllæo genom många fahrliga omwägar förförd / ſå at han måſte uti-en the Nabatæers handelſplaß / Hwijta Byen benämd / (λευκὴ κώμη) ſtadna hela ſommaren och wintren öfwer / til theß Soldaterne / ſom af ondt watn och oſunde fruchter hade fådt Skörbugg i munnen / och wärk i benen och låren / blefwo bothade. Andre neka aldeles ther til / at Siukdomen warit them gamlom kunnig / uthan mena / at then förſt är förſpord worden uthi Europa A. C. 16. under Keyſar Germanici Krigsmacht wid Rheinſtrömen. Thet må nu wara här med huru thet wil / ſå tror jag doch ſäkert / at ſå wijda jorden har warit

ſå

så beſkaffad tilförende/ ſom nu; winter och ſommar/ kåld och hetta/ math och drycka/ lufften och wädret/ watnet och menniſkiornas natur warit af ſamma beſkaffenhet i fornom tijma/ ſom the nu åre/ så kan ey annat ther af följa/ ån ju Skörbugg warit til från werldenes förſta tijder. Men ther mig någon bewijſa gitter/ at all ting är i thenna ſenare werldene förändradt wordet/ och ſig icke mera lijkt/ så wil jag ſtraxt förändra min mening. Theßuthan har Bartholinus med ſtål bewijſt d. Paralyt. N. Teſt. pag. 21. & 28. at Höfwitzmannens Son/ ſom omtales Matth. 8. v. 6. och af Frälſaren Chriſto blef bothad/ hafft Skörbuggs gicht/ ty thet ſtår uthförligen i Texten: δεινῶς βασανιζόμενος; föruthan thet/ at Capernaum/ hwareſt Höfwitzmannen wiſtades/ war beläget wid Galileeſka hafwet/ ſom läſas kan Matth. 4. v. 13.

Sedan thenna Siukan blef alt mera och mera uthi Europa bekant/ och begynte med ſtoor häftighet ſig utſprijda/ så wäl genom andra orſaker/ ſom genom arf från föräldrar in på barnen til många leder/ hafwa åtſkillige lärde Män ſkrifwit ther om. Ibland hwilka är Sennertus, Balduin Ronſeus, Langius, Echtius, Jodocus Lommius, Brucæus, Horſtius, Rötenbeck, Salomon Albertus, Reuſnerus, Möllenbroccius, Willis, de le Boë Sylvius, Dolæus, Cocburn, Boerhaave, Charleton, Blankard, Horſtius, Caſpar Horn, Wierus, Dravizius, och oräknelige andre. Men then ſom förſt bru-

tit ijsen / och giordt thet aldramåsta hår til / år then träffelige Mannen Severinus Eugalenus, hördig af Staden Doccum i Ost Frieszland / hwilken af Sennerto år så nätt afcopierad, uthan at en gång bliswa nämd ther wid / at thet år under åth. Af the andre år föga tillagdt / allenast at the en hoop flera Medicamenter wid handen giswa / som doch icke åro så tienlige / som the / hwilka Eugalenus nämner / och wexa merendels wildt på åkrar och engar.

At man nu må hafwa en rätt kunskap om thenna Siukan / som så mången Menniskia förderfwar / och åntteligen om halsen bringer / thy wil jag först gå igenom alla the kännemerken / genom hwilka han från andra Siukdomar warder åthskild: sedan uprekna orsakerna til ett så stort ondt; och sidst upsättia the medel / som til thenna kranckhetens bothande finnas duglige / så wijda Skörbuggen af then eller then orsaken härflyter / och jag thet efter mitt enfaldiga förstånd göra gitter. Men til at kunna thenna saken rätteligen framföra / måste man see til / huru Skörbuggen år i sin Begynnelse: sedan i sitt Uthwidgande: och sidst huru then förhåller sig wid slutet / tå han spelar then sidsta acten af Wenniskians lefnads fabel, thet år / huru han bringar Menniskian til döden. Hwilket aldrabäst skee kan / om thenna saken fördelt warder i fyra Grader.

När Skörbugg först angriper en Menniskia / och år i sin Begynnelse eller förste grad, har man theſſa efterföljande tekn: Man warder

der förſt lijkſom orklös / dufwen / ſömnig; orkar hwarken gå eller ſtå; får en hetta ibland / then ther haſtigt öfwergår hela kroppen / ibland itänder och rödmålar hela anſichtet / ſom man wore ſminckad med Purpur / eller druckit ſig ruus; har luſt at gärna ſittia neder eller ligga; har matthet i hela kroppen / uthan at hafwa arbetadt; är tung / ſom ett blyy; är ſom man wore ſönderſlagen i alla lemmar och köttſpijror / ſärdeles i låren och benen; har förſta ſwårhet at gå up / eller neder / för en backa eller trappa / emedan knään wilia ey bära kroppen; och tå man om morgonen upwaknar / känner man ſig trött och ömm i alla leder / ja tröttare / än tå man lade ſig til ſängs. Man begynner och ſee ferare uth / än förr / doch med ingen friſk färg / uthan anſichtet ſeer uth ſom blyy / eller aſka. Thetta är begynnelſen til ſå mycket här på följande ondt / och then förſte graden.

Ther uppå följer then andre på thetta ſättet: En ſwår och fläſande andedrägt inſtäller ſig wid then minſta rörelſe / ja ſå ſwår / at man ibland wil miſta andan / thet Holländarne kalla Banghe: hwar wid man warder ängſlig / får ſom en ſtopp i bröſtet wid magemunnen af wåder / then ther ſtundom både til höger och wenſter kännes / wil qwäfwas och ſtorkna; benen begynna på at ſwälla / ſom doch ibland går bort / och åter igenkommer; en ſwårhet at gå / och en ſtyfhet i haſorne; Fleckar ſticka ſig fram på armarne / på låren och benen / til färgen

röda/ gråå/ bruna/ gohla och blåå; undertijden inſinner ſig then ſå kallade Roſen i huſwudet/ anſichtet/ på benen/ och annorſtådes. Anſichtet får en blekgrå färg; munnen begynner ſtincka och luchta; tandköttet ſulnar/ ömmar/ hettar/ klijar och blöder/ når man aldrig ſå lijtet rörer ther wid/ med oſmak i munnen; tänderne warda bare/ effter tandköttet drager ſig tilbaka/ och loſſna/ men offta af ſig ſielf faſtna igen; man ſpottar mycket ibland/ ſom then ther haſwer tagit in qwickſilfwer/ hwilken ſpott ſmakar ſalt/ och är frätande/ at munnen ſkållas af; ther på får man lijkſom en flygande gicht i alla kropſens dehlar/ ſom ibland förorſakar Sting i bröſtet/ kniipande i magan/ i ſmåtarmarne/ i ſtortarmen eller Colon, med durchlopp ibland/ i niurorne/ bläſan/ i lefran/ mieltan och flereſtådes. Och faſt för theſſom ſökes ſärſkilt läke-both/ ſom wore the en beſynnerlig ſiukdom/ ſå äre the doch en ächta afkomma af Skörbugg/ om theſſe uprechnade tekn föruthgångit. Theßuthan wärker thet ſtarckt ibland och ſtadigt i höffter och länder/ (Dolor Iſchiadicus) at man knapt kan bucka ſig neder/ eller reſa ſig up/ når man buckat ſig; Urinen är röd/ och ſätter ett rött grus/ ſom tegelſteen med hwijtt beblandadt/ och månglett/ hwilket bedrager mången/ at han har ſteen. Jbland är åter Urinen tunn/ ſom watn/ och åter ſkiftar ſig. Man blöder ock näſeblod/ men lijtet i ſender/ och har alt ſtadigt ondt i huſwudet/ wiljandes ibland wämjas/ kaſta

up

up och swimma bort / när man thet minst hade förmodadt / fast magan lijkafult kan förtåra allehanda spijs. Man har stor torrka i munnen om morgonen / när man upwaknar ; är obeqwäm at tahla ; en hetta om natten / som sig sluter med swett moth morgonstunden. Andre få Tandawärck stadigt / eller ock på en wiß tijma om dagen / som mig hände för 28 åhr sedan. Somlige kunna ibland ey lyffta up munnen / ty thet häftar i gångbenen ; halsen är ibland heel styf ; några blifwa hete och mycket ömme under fotabiellet / särdeles om nattetijd.

Här uppå kommer en wärre swärm af onda påfölgder / nemliga : Man begynner stinka uthur munnen som ett rutit aas ; Tandköttet sulnar alt mer och mer / warder swart / blöder swart blod / och angripes af warma branden ; tänderne loßna aldeles / gohlna / swartna och förtåras ; ådrorne under tungan sulna och hårdna ; magan snörper ihop ibland / och naslan drages in til ryggen ; Pulsen slår sachta och ojämt ; Man blöder starckt / nu utur sielfwa huden / uthan at blifwa warse något sår / nu uthur läpparne / tandköttet / munnen / näsebororne / lungorne / magan / lefran / mieltan / kröfan / tarmarne / qweden / niurorne och andra ställen / hwilken blod smakar salt ; Ibland spricka up stora ådror / Aderkropff eller varices kallade / på benen ; ibland sticka sig up hwita kulor på kroppen här och ther / som nu förswinna / och åter synas ; Man får fula sår / som intet gie sig af någon ting / uthan snart an-

stickas af warma branden / särdeles på benen / the ther luchta ondt alt stadigt. Doch är at märkia / at then som har skada på benen / har ingen på tandaköttet; och twärt emot. Somlige blifwa utslagne med skabb / eller med store torre skorpor / såsom ett slags Spitälska / somligom faller huden af slagtahls / hwar uppå jag i fiohl säg ett exempel på en gammal man wid Östralånggatan. Ther ådran öpnas på sådane Personer / som så högt och trappewijs i Skörbuggen upstigne äre / så seer bloden uth til sin röda dehl heel swart / körnig / tiock / men doch uplöst; til then hwijta dehlen är han saltachtig och skarp / medh ett gohgrönt slem öfwerdragen. Om nattetijd har man en flygande wärck / som skär och slijter i alla leder / nackan / händer / been och inelfwor; hwilken Siukdom i Westphalen / Geldern och Frießland kallas Varen, i Dithmarsen / Kadden / i Biskopsdömet Trier, Nachtgriffe / i Schlesien Alpflecke / för the röda fleckar / och af the wåre / Flygande Gichten / och Torrwärck; och tå begynna äfwen swartgohla fleckar wijsa sig. Någrom kroknar fothen och drages tilbaka til hählen / at man intet förmår stijga på hela fothen / thet man kallar krampedrag / hwilket sker ibland med stor smärta och stickningar såsom af sylar / uthbredandes sig thetta krampedraget undertijden til både benen och låren; ja ibland spelar på åthskillige ställen i kroppen / i ögnelocken / läppar och annorstädes. Thenna krampen kallas på Tydsko Kriebelkranckheit /

heit / och öfwergick Westphalen / Stift Cöln / Hessen och Waldeck åhr 1596 och 1597 / hwar om i Marpurg en Book tryckt är.

Then fierde och sidste graden af Skörbugg wijsar sig gemenligen på thet sättet / at hetsige Febrer, ibland med små fleckar / begynna sticka fram hufwudet / hwilke Febrer äro stundom lindrigare / ibland swårare / kommande igen på wisse tijder / men doch altijd widhängande / hwar igenom kroppen dageligen afsyner. Wid hwilket tilfälle kräkning / uthsoth / rödsoth / warm piss / swimningar / oförlijknelig ängslan / hiertklappning / och sielfwa döden sig offta infinner. Undertijden stadnar Skörbuggen i wattusoth / i Dränsiuka / Ryckningar / darrningar / krampedrag / halft slag och ihopkrympning. Ibland får man swarta fleckar / blåsor och kallbrand på tåår och fötter / eller också kräkningar / blodgång och så döden. Stundom förtäres med en oförlijknelig pijna både lefran / mieltan / krösan och tarmmahlen. Och är thenna Siukdomen wid sådant tilfälle så smittosam / som någon annan.

Här utaf kan man nu see / huru mycket ondt thenna Siukdomen förer med sig. Doch äro the mäste och allgemenaste tekn anförde; the flera lemnar man för kortheten skuld. Ho wil nu påtaga sig / at botha alla thessa krämpor hoos alla Menniskior / uthan åthskilnad til personen / ålderen / könet och andra omständigheter / med ett och enahanda recept? Och ther man wilmed lycka och framgång handtera thenna

na kranckheten/ måste man granneligen effterspöria och i acht taga/ huru högt Skörbuggen är stigen / elliest löper then siuke fara om sitt lijf/ och Läkaren om sin heder och reputation. Som ocksä nästan ingen Siukdom kan bothas/ uthan genom ett medel/som är twärt emot then orsak/ hwar igenom Siukdomen är kommen å gånge; så williom wij ocksä tilsee orsakerna til thenna Lernæiska hundradehöfdada ormen/ jag menar/then faseliga Skörbuggen/ på thet man sedermera så mycket lättare må kunna finna both therföre.

Ibland the orsaker/ som en så swår siukdom offta åstadkomma/ sätter jag först *Lättia* och stilla lefwerne/ hwar igenom fuller kroppen tiltager / blifwer feth och puszig/ men then fethman är ey annat/ än ett seegt slem / som stadnat uthi the fijnaste ädror och röör / och eij af hiertat kan omkringdrifwas i kroppen. Här igenom lägges en oundwijkelig grundwahl til Skörbugg / sömnachtighet/ obeqwämlighet til Syßlors förrättande / och annat mera / som hoos en lath Menniskia sig plägar småningom infinna. När Menniskian har eij något för sig/ som godt och tilbörligt är/ plägar hon gärna förfalla til sådana slögder/ som oanständige äre. Och ehuruwäl på alla orter i werlden/ther eij en god Oeconomie och Huushåldning är i flor / Lättingar finnäs / så tror jag doch/ at the ingenstädes i then myckenhet stå at bekommas / som i then stora staden Cairo uthi Ægypten, hwarföre ock Prosper Alpi-

Alpinus d. Med. Ægypt. lib. 1. Cap. 9. såsom ett åsyna wittne / strifwer / at thesse Ægyptier genom stadigt frosseri / lättia och sofwande blifwa så stinne och pussige / at Manfolcken hafwa större bröst än någon Qwinsperson them någonsin kan hafwa. En sådan menniskia / som i lättia / suus och duus förnöter sina dagar / och hwarken är sickelig / at tiena sinom Gudi / eller wara thet gemena bästa til någon tienst / är sannerliga wärd / at från alt beskedeligt folcks umgänge utheslutas. Men här emot finnas åter många / som fuller för sin och the sinas föda måste sittia stilla / äre doch ey lathe / fast the lika fullt bana sig wägen til Skörbugg. Sådane äre Skräddare / Skomakare och flere dylike Handtwerckare / som med en sittsyßla måste omgå. Och har then lärde Ramazzini uthi sin Book De Morbis Artificum beskrifwit alla Handtwerckares siukdom / i anledning af then handtering / som the för händer hafwa / och är wärd at läsas.

At Skörbugg kommer af Lättia / ther på har aldrig någon twiflat. Men om jag säger twärt emot / at then också härrörer af alt för mycket Arbete / rörelse / swett och mödo / torde knapt någon wilia troo. Doch har jag skähl ther til: ty såsom genom lättia bloden warder slemmig / seeg och oumgängelig kring kropsens ådror och dehlar / så mister äfwen bloden / genom mycket arbete och uthswettande / alt thet tunna flychtiga wattnet / som honom skulle behålla i sin flytelse kring kroppen / hwar af han

här

här och ther i the trånge igenomgånger måste stadna / och således förorsakar Skörbugg. Hwarförre man ock seer / at the / som sådan syßla drifwa / thet the med omkringlöpande och sin anletes swett måste hoos andra fångta sitt bröd / sällan äre från thenna Siukdomen frije. Ifwen the / som i heta Sommartijden måste färdas / eller ståför elden / som Bagare / Smedar och Glaßblåsare / förfalla i Skörbugg / och mista tänderna i förtijd. Hijt komma ock the / som alt för offta gå i Badstugur at swettas / eller ock bruka alt för warma rum / eller ock bruka starka purgationer, tätt och offta / emedan thet är saak samma / på hwad sätt bloden mister then wätskan / som han borde behålla til sin så mycket bättre omkringgång i Mennisklans kropp.

Här i Norden förfalle wij också alt för offta i thenna siukan / genom then inrijtade owahnan och fördömeliga oseden / at supa Brännewijn / hwar til the dageligen sig förmerande Caffé-huusen gifwa stoor anledning. Therföre man ock seer dageliga exempel, at the / som äre starke och flijtige Brånwijns supare / förfalla först i Skörbugg / pußighet / fuhl färg i ansichtet / och omsider wattusoth. Ingen ting af alt är så mächtig at förorsaka thenna Siukdomen / som Brännewijn; men ingen ting är också så swår at botha / som then Skörbugg och Wattusoth / hwilken af Brännwijn härflyter / i thy / at Blodwatnet eller Serum Sanguinis är ther igenom så hårdt förstockadt och coagule-

radt

radt wordet / at thet nästan aldrig kan mera uplöst warda. Ju starkare och mera destilleradt Bränwijnet är / ju mera skada gör thet. Tager man thet watnet / som står på bloden / när man har låtit slå sig ädran up / eller ock / thet hwijta af egg / och slår ther på starkt destilleradt Bränwijn / går thet ihoop på stunden / och blifwer hårdt som en steen / lijkasom man hade hållit thet öfwer elden. Här komma ock så at nämnas alla hetsiga wijn / hwilka bloden äfwen tiock göra / at han eij af hiertat kan omföras / som sig bör / uthan måste stadna / ther trångt är. Undertijden får man Skörbugg / när man legat uthi en hetsig feber, hwilken uthtorkadt alt thet tunna blodet / och lemnat thet seega slemmet qwar / äfwen som man får merendels Frossan om hösten / när sommaren warit warm; som äfwen Echtius d. Scorb. p. m. 206. i sin tijd anmärkt.

Äfwen the Menniskior / som beboo Huus och Camrar / hwareft Stengolf äro / kunna aldrig wara frije för Skörbugg / ja äfwen the / som beboo Steenhuus / the ther ey äre tapezerade, althenstund thet står altijd fast / at Träähuus äre helsosammare at boo uthi / än Steenhuus / som Olaus Magnus thet äfwen i fornom tijma anmärkt Hist. sept. lib. 16. Cap. 51. och Ronsseus d. Magn. Hipp. Lien. cap. 2. pag. 58. jemwäl giordt. Hwarföre ock i Holland / sedan the sedt hwad stoor skada och förderf Steengolfwen them tilfogadt / har man begynt sådant at afskaffa. Winterkölden gör

ock

ock mycket til saken / at man här i Swerget så mycket är plågad med Skörbugg. Ty kölden / som upgår af Steengolf / och then kölden / som wankar i luften / förstockar Blodwattnet / och gör thet seegt och slemmigt. Afwen så / när man dricker Sniöwatn / thet många Menniskior måste göra om wintren / när brunnarne igenfrysa / eller sijna. På hwad sätt thet skeer / wil jag i korthet nämna. Renatus des Cartes wille sluta / at kölden bestod in quiete partium eller uthi några små dehlars hwijla ock stillaliggiande wid hwar andra. Men thenna meningen är redan af många befunnen strijda emot förfarenheten. Består altså all köld uthi något saltpeterachtigt salt / som i luften omföres / och som små knifwar ibland skär sönder både anſichtet och andra dehlar. Och när theſſe fijne salt komma at förblanda sig med bloden / göra the honom tiock och oumgängelig. Mera skulle wäl om thenna Saken omröras / men jag har thet helt wisdlyfftigt giordt uthi min uthförligare Book om Gifft / som i några åhr bortåth förmedellöshet skuld har legat til Trycket färdig. Genom sådan köld dödde the alle / som från Holland wore komne til Grönland / at ther öfwer wintren förblifwa. Afwen så en hoop Soldater af Keysar Carl V. armeé, som wintertijden belägrade Staden Metz. Men hwad behöfwer man beropa sig på främmande exempel? Hwad för tuu åhr sedan är händt wid Swenska Krigsmachten på Fiellen / är allom bekant. Hijt hörer ock then orsak til Skörbugg / som ey

stort

stort tages i acht / men gör lijkwist mycket til saken / nemligen / at boo på sumpig grund och wid Älfwar / Strömmar / Bårnar / Träsk och Insiöar / emedan uthaf thesse altijd en kall ånga upgår / then ther ey allenast med andedrägten insupes / uthan ock anrörer hela kroppen uthwärtes; genom hwilken köld Transpirationen hindras och tilstoppas / Bloden warder förstockad och seeg / så at the / som wid slijka siöar boo / med Frossan offta åre behäfftade / til ett wißt tekn / at kroppen är af Skörbugg intagen. Men thetta kan man doch intet säga om Venedig wid Adriatiska Hafwet belägen / ey eller om Lindau wid Bodensee i Schweitserland. En annan sak är doch i the norre orter. Hwarföre också Gregorius Horstius i sin book om Skörbugg p. m. 37. säger / at staden Saltzwedel i Tyskland är til Skörbugg mycket benägen / emedan han ligger på en sumpig ort. Älfwen så är thet med them / som boo i källrar under jorden / i belägringar eller elieſt; item, med them / som sittia i fängahusen. Man seer ock i Holland / at Skörbuggen mera grasserar kring Amsterdam / Haerlem och Alcmar / än wid Leyden / Rotterdam och Gouda / effter the förre åre på sumpigare orter belägne / än the senare. Ja / the i Holland och Flandern / som boo emillan the så kallade polders, hafwa Skörbugg allesamman / småå och store; föruthan thet / at the orter / som genom stormwäder af Nord-Westan / i Holland och Frießland / Brehmen och Holsten / komma at

lijda nöd af watnets öfwerflödande / altijd gifwa orsak til Skörbugg / så wäl genom kölden / som genom then sorg och bedröfwelse / som Landsens Inbyggiarom ther igenom förorsakes. På sandige Platser är altså bättre at boo / än wid Träsk och Kärnar / Moßar och Moraß.

Och som wåre affecter och Sinnes rörelser / thet jag på ett annat ställe bewijst / ey annorledes äre at betrachtas / än skarpa uddar och nåhlar / som kroppen förtära / och thet öfriga af bloden tiockt göra / så kan jag billigt wid thetta tilfället räckna then förnämsta orsaken til Skörbugg / Sorg och ångslan / then må ock komma af hwad orsak then någonsin kan; item, långsam wrede och bitterhet. Ther igenom förtäres then tunnaste och fijnaste dehlen af bloden / at således then andra går ihoop til ett seegt slem / äfwen som miölck tiocknar och segnar på elden / sedan thet tunna watnet är bortdunstadt; och kroppen förtäres. Hwar öfwer Eugalenus redan i sin tijd har klagat / och sig yttradt / at ingen orsak hade warit krafftigare / än äfwen thenna. Hade ock Doct. Rotenbeck orsak / at klaga öfwer the Swenska i thet Tyska kriget / i sin book om Skörbugg pag. 23. at staden Nürnberg och landet ther omkring wore af the Swenske smittade med Skörbugg / och at sorg och ångslan / skräck och bedröfwelse giordt thet mästa til saken / så hafwom ock wij under 20. åhra krijg wål nogsamt orsak at beklaga / thet sorg / ångslan och försträckelse fast merendels oß allom bracht

Skör-

Skörbugg och ohelsa på halsen: hwar på Gud Allsmächtig giöre en nådig uthgång/och förlåne oß igen then ädla och högståstundada Friden!

En annan orsak är til Skörbugg / när man i mangel af rent watn på långsama siöresor/ i felt/ eller hemma / nödgas dricka tiockt/ grumligt/ saltachtigt / orent/ stinckande/ med matkar upfyllt / och stilla stående / kårr och pußwatn. Conf. Coſt. d. pot. in Morb. Cap. 39. Hwar igenom bloden bliſwer seeg och slemmig / at han intet kan / som sig bör / af Oroon i uhrwerket / thet är / hiertat och ådrornas spännfiädrar omdriſwas. Skörbugg af thenna orsak / anfechtar doch ingen så mycket som Siöfolck; hwarföre man ock läser/at mäst alt folcket på then Siöuthruſtningen / som skedde åhr 1599. under Sebald de Werts anförande / af Skörbugg bortdödde. Äfwen så ſter thet på the långa resor åth Braſilien, när watnet tryter / eller skäms / som Lerius i sin Resebeskrifning Hiſt. Nav. in Braſ. thet jämwäl berygar Cap. 4. The som ock äre af Siöfolck härstammade / äre alle med Skörbugg besprängde/ hwaruthinnan äfwen min arfwelott består; kunnandes en fattig Cronobåtsman ey föga annat åth barnen lemna. Samma sak är thet med tiockt dricka / som är bryggt med ilakt watn / sådane som finnas i hela Holland. Hwilcke slags drycker ey annat kunna/ än göra bloden tiock och full med Skörbugg. Hwarföre ock så Rotenbeck pag. 21. mycket beklagar sig öfwer thet öhlet / som the Swenſke wid

Nürnberg bryggt / thet Tyskarne / them Swenskom til föracht / kalladt Reinfall / och säger / at thet mycket til Skörbuggen hulpet. Ja / Horstius pag. 37. betygar äfwen / at Borgarne i Saltzwedel hade sitt öhl / thet the kalla Soltman / at tacka til största delen för Skörbugg och andra krämpor. Alt dricka / som brygges med Bruns och stillastående watn / är ey så helsosamt / som thet med rinnande watn bryggt warder. Och tiltror jag mig at säga / thet wårt Stockholmiska dubbel öhl / och andre Swenske mustige öhl / fast the äro klare / mycket förskiuta til the Swenskas Skörbugg / och ther af flytande ohelsa. Ja / man kan äfwen skaffa sig Skörbugg på halsen / om man dricker förmycket af Suurbruns watn / emedan viscera, inelfwor och alle faste dehlar i kroppen ther igenom slappe warda: fast thet samma watnet kan göra them stråfwa / när thet med mått / i anseende til personen och Siukdomen / drickes.

Men effter jag talar om dricka / så wil jag ock något nämna om thet / som wid öhldrickande är wanligt at brukas / neml. Tobaksrökande och Snusande. Spår mig doch sielf / at illa gå i land ther med / tå jag understår mig / at tala om thenna heliga kryddan (Herba Sancta) som har blifwit för munn och näso så läcker / så söth och behagelig / som Nectar och Ambrosia, fast then stincker wärre / än Duyfels dreck. At förbijgå / thet wåre Förfäder / för något mera än 100 åhr / aldrig wiste

hwad

hwad sådant war / och kunde ändå lefwa friske och sunde / äta och dricka / och uthrätta manliga bedrifter genom både wett och wärja / och at the then tijden lefde längre / än nu: jämwäl at lemna onämndt / huru många tunnor Gull åhrligen för onödigt Röktobak och Snuus uthur landet uthgå / hwarmed man bättre kunde underhålla Armeen til Siös och Lands / til wåra Fienders skräck / och en hederlig Frids återbekommande; så wil jag allenast / som en Läkare / säga / at Tobaksrökande mycket förkortar lifwet / förswagar helsan / drager alt thet tunna watnet / som en pump / från blodet / förminskar synen / och altså gör kroppen bögelig til Skörbugg / hwar å man dageliga exempel seer. Och wil jag här införa the gyllende ord / som Konung Jacob af England / wid slutet af sin Misocapno, til sina undersåtare sielf skrifwer: Tandem, O Cives, si quis pudor, rem insanam abjicite, ortam ex ignominia, receptam errore, frequentatam stultitia; unde & ira Numinis accenditur, corporis sanitas atteritur, res familiaris arroditur, dignitas gentis senescit domi, vilescit foris: rem visu turpem, olfactu insuavem, cerebro noxiam, pulmonibus damnosam, & si dicere liceat, atri fumi nebulis tartareos fumos proxime repræsentantem. På samma sätt har thet sig med Snuustobak / ty / fastom ther igenom ey en så stor myckenhet slem och watn uthgår / så går doch thet tunnasta watnet bort / hwilket fast mera skadar bloden / mera honom

uthtorrckar och förstockar/ än sielfwa rökandet: hwarigenom ock alle som starckt snusa / blifwa bleke / minneslöse / och wijsa i sitt ansichte / at Skörbuggen redan har gifwit them på handen.

Hijt hörer också otijdigt Venus Spel/ som äfwen altijd thet bästa och fijnesta från bloden borttappar / hwar igenom kroppen warder uthtorrkad och mager / och banas wägen til Skörbugg / när thet öfriga slemmiga wäsendet ey kan mera / som sig bör / i ådrorne omföras. Then treffelige Lucianus d. Cupid. införer en eftertänkelig berättelse om Venus, huru hon sin Son Cupido swårliga snäsat / at han icke kunnat äfwen öfwerwinna Minervam , Dianam och Musas, som han the andra gudar under sitt wälde bracht hade. Men ther til skal Cupido sine Moder hafwa swaradt / at Minerva med sin alfwarsamma mine hade afskräckt honom: Diana wore altijd på jagt / och eij stode lätteligen at påråka; men Musæ wore städse syßlesatte med honette och beskedeliga ährender / och på thes begäran alßingen achtning hade.

Theßlijkest såsom alle Sinnets bewegningar och starcke arbeten förtära thet aldrafijnasta af blodens wätskor / och således lemna allenast qwar thet sämsta och odugeligasta / så är wakande och flijtigt studerande jämwäl orsak til Skörbugg. Hwarföre man ock ser / at mäst alle wakande och mycket Bokgiruge äro fulle med Skörbugg/ hafwa en bleekgohl färg/ warda i förstone pußige / och sedan småningom borttyna / och uthi många slags krämpor förfalla.

falla. Huru thet ſker/ at en ande kan röra en kropp/ och honom med ſina tanckar förtära/ ſamt huru kroppen kan röra Siälen/ tilſtår jag mig aldeles intet wetta. Men at thet ſker/ wet hwar och en.

Om jag ock ſkulle hiitföra the Indianſka hetſiga krydder/ Pepar/ Ingfer/ Canel och flera ſlika/ lärer jag wäl kunna wara til ſwars ther med. Ty i thet/ at the uphitſa och reſoluera bloden i förſtone/ blifwer bloden ther igenom ſedan alt tiockare och tiockare/ hwarigenom kroppen får en bögelſe til Skörbugg och the ther igenom påkommande krämpor/ hwar af menniſkians liif på mångahanda ſätt förkortas. Och tror jag/ at thet lätteliga kan ſtå at bewiiſas/ thet the gamla Swenſkas långliifhet genom ingen ting ſå mycket är förkortad worden/ ſom genom the Indianſka knappnåhlar/ jag menar/ Pepar/ Ingfer/ Canel/ Neglikor/ och mera ſådant; ſom jag thet ock har mögeligſt ſökt at bewiiſa uthi min otryckte book om Gifft. Ju mindre man brukar them/ ju bättre är thet. Så ſäger Konunga Styrelſen i 3 Balken: ok må laſtr ok odygdh wara/ vm man läggr ofmykla dyrkan ock åruode å ſin mat/ mera än honom ſöme. Thy at huar thet idhka/ han wil thes liua/ at han mäghe äta/ ock ey äta til thes at han mäghe liua.

Förutthan theßa orſaker banar man ſig en wiß och gerad wäg til Skörbugg/ när man äter alt för mycket Salt och rökt math/ hwar

til then Swenska Nationen är alt förmycket benägen. Här til höra: salt och rökt Kött / Skinckor / Gåsehalfwor / Köttkorfwar / Fläsk / salt Lax / Ströming / Torsk / Sill / Cabeliaw / Stockfisk / Böckling / torra Jäddor / Sijk och Slom / Spijkelar / gammal Ost / nybakadt eller gammalt möglot bröd och Skorpor / Suurkåhl / Wattufoglar / Hare- och Hiorte-Kött / gamla Erter och Bönor / och andre gamla Mathsaker / the må hafwa hwad namn the wilja. Sådan Spijs wij ätom / sådan blod hafwom wij / om wij förmå then spijsen smälta / som wij ätit. Och warder menniskian siuk af äfwen then samma orsak / genom hwilken thes kropp uppehålles och lefwer / om öfwerflödighet brukas / som Plutarchus fordom rätteliga sade Sympos. 8. quæst. 9. och Käysar Julius d. Bell. Civil. thet äfwen omrörer. Thenne nu uprechnade Mathen är ey allenast i sia sielf genom åldren seeg och slemmig / uthan fast mera stadig worden genom saltet / hwarmed en dehl är saltad och förwarad; hwilket salt måtte betrachtas som småå pålar och spijknubbar / hwilke thenna mathens tråar så tilhopa hålla / at the ey lätteligen kunna åthskilias. Hwar af följer / at saltet och slemmiga mathen följas åth / som twänne förente stallbröder / fästa sig uthi the trånge Canaler och ådror / förorsaka förstagraden af Skörbugg / och warda med tijden / genom hiertats / pulsådrornas / köttspijrornas / och kropsens öfriga rörelse / arbetande / påstötande och söndergnuggande alt skarpare och

skarpa-

skarpare / så at både Tandakött och andre kroppens inwärtes dehlar ther igenom angripas och förtäras. Och ther låttia och sofwande komma här til / eller ocksså / sorg och ångslan / skräck och fruchtan sig infinna hoos them / som salt math äta / kan ingen menniskia i werlden bahna sig sielfwom gijnare och säkrare wäg til döden / än äfwen thenna; så framt man undantager / hwad med wåldsam ökommo skee kan. Men som sömnen förorsakar Skörbugg / så är ock offta Skörbugg orsak til Sömnsiukan / förmedelst sitt slemm. The ther emot / som äro i starckt arbete och swett / och bruka tunna drycker / watn / waßla / bånckewelling / eller spisföhl / hwar igenom saltet kan uplösas / och med swetten eller Urinen, eller spotten bortgå / lijda ey så stort mehn här af / som the förre. Doch slipper ingen från thenna leken uthan wank och lythe. Men at icke the / som straxt dricka öhl på salt math / eller ock mustigt swagöhl / och ther jämte röka tobak / mera beswäras här med / än the förre / är klart nog; så at en salt spijk / at hånga en kanna öhl uppå / är offta mera skadelig / än gagnelig.

Annu är en orsak til Skörbugg / then ey så länge har warit bekant / som sielfwa Skörbuggen. Hwilket händer sålunda: När en menniskia af hastig händelse / Fiskätande om wåhren / förkyhlning / liggande under bahr himmel / eller andra orsaker / får sig Froßan / och uthaf otålighet / eller genom andras inrådande / ey wil lemna Naturen någon frijhet /

thet

thet onda at utharbeta / uthan ſtrart wil bothad warda / och grijper ſå til Kin-Kina Barken / at ther igenom Froßan ſtoppa och förtaga / tå händer gemenligen / at man lägger grundwahl til Skörbugg; hwilket aldraförſt är anmärckt af then lärde Engelßmannen Thomas Sydenham d. Febb. ſect. 6. cap. 5. Och ju mera man brukar thetta medicament, i otijd och otilbörligt / ju mera gör man ſig ſkada och förderf / och har en ſådan at tacka ſig ſielfwom för ſin otålighet / faſt Kin-Kina barken i ſin natur är ett härligt remedium, när thet rätt brukas / ſom i min lilla Tractat om Froſſan och Kin-Kina Barken kan wijdlyftigare läſas. Thet är ju ſå med all ting. Om thet brukas mätteliga / ſkadar thet intet; men ther ingen måtta är wid / följer ſkada och förderf. Man kan ju äta ſig mätt / och äta ſig ſiuk af ſamma math; äfwen dricka ſig otorſtig / och dricka ſig ohelſa af ſamma ſlags dricka. Otijdighet duger aldrig. Lagom i all ting / är bäſt. Men thetta ſkrifwer jag aldeles intet til at afſkräckia någon från Kin-Kina Barkens brukande / then jag ſielf faſt offta uthi min praxi brukar / men ſäger allenaſt thet / at then / ſom faller in i Froßan / bör ey af en Läkare begära / at ſtrart bliſwa bothad / på thet han icke må förfalla i Skörbugg / och the flera ther igenom ſig effter hand infinnande krämpor / och ſedan ſkylla på Läkaren och Läkeböthet / ther något annat / än wål / ſig tijma ſkulle / hwilket wißerliga ſker / när man alt för bittijda wil ſlippa

Froßan;

Froßan; warandes redan långt tilförende af Eugaleno, Obs. 62. p. m. 417. anmärkt / at stråfwe och adstringerande saker / brukte för Skörbugg / bana wägen til wattusoth / qwaf / magerhet och tråånsiuka.

Och theße äro the förnämsta orsaker til thenna faseliga och långsamma Siukdomen. Hwar af kan slutas / at Skörbugg ey altijd kommer af Lättia och salt Math. Sorg / ångslan och förskräckelse / swett och köld bringar flera til thenna Siukan / än jag tror skee kan genom stilla lefwerne och salt math: hwar å i theße tijder fast oråchnelige exempel finnas / men måste lijkafullt så handteras / som Skörbugg / om the skole stå at bothas och fördrifwas. Som nu ock theße anförde orsaker til Skörbugg / ehuru man ock wil them uthrechna / nogsamt gifwa wid handen / hwad man ändteligen skal kunna säga om Skörbuggens egenteliga natur och beskaffenhet / så wil jag ock mig här således uthlåta / at **Skörbugg består uthi ett seegt slemm** / och uthi en **ruthin** / eller ock ibland / uthi en **syrlig skarphet** / hwilcken skarphet sig försticker och gömmer uthi slemmet / lijkasom nåhlar uthi en med bomull stoppad nåhldyna; förblifwandes ändå altijd hufwudorsaken uthi Senornas och Köttspijrornas / eller the faste dehlars slapphet / i förstone / som ändteligen förwandlas til alt för stor Spänstighet. Jag säde / at thenna skarphet ibland är Alkalisk eller ruthin och stinckande / ibland är syrlig; hwilket bör noga undersökas och efter-

terfrågas hoos the siuka / elieſt fahr man will hela wägen. En Holländare / ſom ſällan äter kött / uthan lefwer wid ſin Salade, Miölck / Oſt / Bönor och Kärnemiölcks welling / och ſåledes ther igenom äger en blod / ſom mera ſtöter på ſyra / än på förrutnelſe / bör helt annorlunda bothas / än then / ſom dageliga äter kött / och brukar hetſiga krydder. Och när man ſådant wål i acht tager / kan man altijd / genom Gudz nådiga tilhielp / wara förſäkrad om en god och lyckelig uthgång; börandes en Läkare altijd wetta / at Scorbutus är både heth och kall.

Thenna ſiukdom / ſom af ſå många här ofwan uprechnade orſaker härflyter / kan ännu enom påkomma / uthan at hafwa begådt något thet ringaſta fehl för ſig ſielf i någon måtto / nemligen genom arff af Föräldrarne / antingen the bägge / eller enthera / är med Skörbugg bekajad; warandes alle Siukdomar / ſom ärffwas / mycket ſwårare at uthrota / än the / ſom genom en händelſe påkomma: ſom the ock näſtan aldrig uthrotas kunna. Therföre kan then menniſkia aldrig nogſamt tacka ſinom Gudi / ſom af friſke och ſunde Föräldrar hijt til werlden född är. Men förutban alt thetta / förfalla offta the ſmåå ſpåda barnen i thenna Siukdomen genom ſina Ammor / hwilke med tuggor och annat / ſom the förſt ſmaka på och inblanda ſin leda Skörbuggs ſpott / beſmitta the arma barnen; förutban hwad the kunna inſupa med ſielfwa miölcken. Ty at han är ſmittoſam / ther om finnas klara exempel i Holland

land åhr 1556. hwarom Foreſtus ſkrifwer lib. 20. obs. 12. p. m. 304. Thet wore önſkeligt / at alla Mödrar wille hafwa thet lilla beſwäret / och ſådant förhindra / ſå ſkulle faſt många barn ey plågas med ſwarta tänder i otijd. Jag wet fuller nogſamt af egen förfarenhet / hwad för Creatur Ammor äre / och at ingen / ſom giffter är / och icke hafft Amma / weet ännu hwad ondt är / emedan man then måſte fira ſom en Helgedag / och wäija ſom en tiärnſticka / faſt jag tror / at ſådant på godt maner kunde rättas; doch ſom Föräldromen mera plicht åligger / huru the ſina barn wederbörligen upfoſtra / för them the måſte för Gudi göra räkenſkap / än at hålla en förtretelig Amma wid godt humeur, ſå tror jag ſäkert / at ther Modren aldeles af Naturen ingen miölck i ſinom ſpenom äger / hwarmed hon / ſom henna eljeſt effter Guds ſkickelſe åligger / kunde föda ſitt Foſter / tå bättre wore / at bruka delckhorn och napp med koomiölck och lijtet ſocker uthi / än höra en hoop förargeliga ord af en obeſſedelig och ſkamlös Amma. Ty at thet går an / ther på äre många exempel / och har jag ſielf aldrig dijtt qwinnomiölck / uthan är med delckhorn i ſkogen under tå warande Krijgsbuller / hwar igenom min Sahl. Moder i 2. åhr ſiuk wardt / upfoſtrad worden.

Men innan jag nu ſkrijder til thenna Siukdomens bothande / wil jag korteligen göra ett prognoſticon, och tilſee / huru wijda then är bothelig / eller intet. Förſt / måſte man

thet

thet wetta / at then Skörbugg / som är ärft af Föräldrarne / eller ock af Ammans tuggor och miölck infupen / kan aldrig uthur grunden bothas och fördrifwas. 2. Hoos gammalt folck är then fahrligare och swårare / än hoos the unga. 3. The gamle plågas mera af Beenskador; the unge mera af mundskador och tandaköttets bortrutnande. 4. På the orter / ther Siukdomen är gängse / är han så mycket långsammare / emedan sträckningen af landet / siöar / moraß / sumpar / wädrets köld / och folckets maner at lefwa / förskiuta mycket ther til. 5. Men qwinfolck kunna längre uthärda med Skörbuggen / än manfolcken / som fordom äfwen är anmärkt af then Pomerske Archiatern D. Johan Hayne d. Morb. Tart. p. 131. äre doch swårare at cureras, än manfolcken / emedan hoos them är mera slapphet i hierta / ädror och köttspijror / än hoos manfolcken. Doch tager jag viragines undan. 6. I begynnelsen är thenna Siukdomen lätt at botha / så länge then ännu består i bloden; men när the fasta dehlar begynna at angripas / bothas then seent / eller aldrig. 7. Munnen måste wäl i acht tagas / eljest kan thet lätteligen hända / at dödköttet eller lijkmatken äter alt wijdare och wijdare kring sig / så at både läppar / näsa och hela ansichtet warda förtärde med oförlijknelig stanck och tucht / hwar på jag fast många exempel sedt har i Holland / kallandes Holländarne thenna Skörbuggs kräfftan / Water Kanker. 8. Ju blåare och swartare Fleckarne äro på armar / låhr

låhr och been / ju swårare år thet / sårdeles om the sig i sååår och öpna skador uthbryta. 9. Thet år ock ett slått tekn / når Fleckarne sittia alt stadigt på sitt ställe / och ingen ting förändra sig til fårgen / emedan tå år hela kroppen full med ondt Skörbuggs blod. 10. Ther emoth år thet ett tekn til en swag natur / når Fleckarne fuller wijsa sig / men slå straxt in igen / hwilket plågar wara ett förebod til döden; thet man ock finner hos them / som dödt af Skörbugg / at Fleckarne merendels hafwa slagit in; doch intet hoos alla. 11. Afwen år thet ondt tekn / når man af Skörbugg har dageligt knijp och colique i magan och buken / i thy man plågar sällan komma ther ifrån. 12. Thenna Siukdom wijsar sig mäst Höst och Wåhr åhrligen / men här i Swerget mäst om wåhren. 13. Och then / som en gång år worden ther med anfallen / får then altijd igen på samma tijd om åhret / som förr / så framt han icke låter sig grundeligen bothas / om möijeligt år. 14. Qwinfolcken kunna lättare bothas / så länge the ännu hafwa sin månatliga rening / än tå the then genom någon Siukdom / eller åhren förloradt. 15. Swår andadrägt och trångbröstighet / som merendels af wäder och flemm härröra / år mycket fahrlig / och ther then intet förekommes / faller man lätteliga uthi wahnmacht och swimning / och dör / eller också förfaller i wattusoth / som år en nogsamt witter död. 16. Når högra Näfboran i thenna Siukdomen swettas / plågar thet betyda ondt. 17. Blifwer Siukdomen

men ey i rättan tijd bothad / stannar then / som förr är sagdt / uthi Wattusoth / eller Tråånsiuka; och tå går thet intet an / at med the wanliga medel botha Wattusiukan / althenstund genom purgationer ökas watnet alt mera och mera / och kroppen upswäller / som dageliga förfarenheten oß lårer. 18. Men thet plägar wara ett godt tekn i Skörbugg / när Urinen, som länge har satt sig med rödt tegelsteens gruus / småningom förändrar sig til hwijtt / och omsider sätter sig heel hwijt på botnen af glaset. Thet är undersamt nog / at så länge Boskapen äter torrt höö och halm / är thes Urin grumlig; men när the åta gröna gräset / är Urinen gohlblek och klar.

Tilförende är sagdt / at Skörbugg grundar sig uthi ett Slemm och en Skarphet / som i slemmet sig förborgadt och inwickladt / samt uthi ädrors / köttspijrors och Senors slapphet. Therföre består nu hela konsten ther uti / at hwad som tiockt är / kan göras tunnt; hwad som här och ther kan hafwa stadnat / må komma til rörelse igen; och hwad som seegt och sammanhängande är / må blifwa sönderdeladt och flytande giordt; hwad som alt för tunnt är / må warda tiockare; och hwad som skarpt / må warda lindradt / förmildradt och förbrutit; altsamman i anledning til wätskornas natur och inwärtes beskaffenhet; samt at Slappheten må blifwa bothad / och alle Senor til sin förra spänstighet befordrade. Och när man söker til at ändra thet ena / måste man altijd tänckia

på

på thet andra / at således ingen ting må skee / som mera skadar / än gagn gör. Hwarföre thet ock i sanning är then förnämsta dehlen af then wettenskap man i Läkarekonsten bör äga / at rätt kunna sköta thenna mäst gängse / och sig med andra Siukdomar alleståedes införlifwande Siukdomen / fast jag nogsamt weet / at nästan ingen Klopare och Qwacksalfware / Gubbe eller Käring är / som icke förmenar sig kunna botha Skörbugg. Men huru thet går / seer man dageligen. En Skomakare-Läst är ey för alla fötter; och när the wilia bruka alt thet samma för allom / som them falla i händer / märker man med ångslan esomofftast / at i stället för thet the skulle bringa then siuka til helsan / störta the honom uthi en hetsig Feber, hwar igenom han snart sätter pijpen i wädret. Ty then satsen står fast och oryggelig / at alle skarpe saker / som purgera, göra Skörbuggen än wärre och wärre / och aldeles obotelig genom the aldrabästa Medicamenter, althenstund thet lärer nogsamt kunna inhämtas af hwad som tilförende berättadt är / at alt / hwad som med häfftighet aftappar från bloden thet bästa / tunnasta och fijnasta / gör kroppen disponerad och bögelig til Skörbugg / thet må ock hafwa hwad namn thet wil. Nästan samma sak är thet med Tallstrunt-dricka / hwarigenom många förmena sig kunna Skörbuggen bortsupa. Men långt ther ifrån. Ty snarare kunna the skaffa sig på halsen hetsiga Febrer, inwärtes hetta i bloden / och orolighet i kroppen /

pen / ån fördrifwa Skörbuggen / om han är warm. Wien thetta mitt råd lärer lijtet uthrätta. Oförståndigt folck blifwa altijd mera styddade / trodde och belönte / ån the wittre; gällandes nu icke mera then grundsatsen / som Plato fordom Dialog. 2. d. Rep. stichtadt / at menighetens wälfärd kommer mycket an på en förståndig Läkare / och en beskedelig och flijtig Jordgummo.

När man nu någon wil botha för thenna Skörbuggen / måste man wäl see effter then Siukas natur / ålder och köhn; thes lefwernes art; och huru han är upfödd; thes födelse ort; hwar han nu wistas; ortens belägenhet; wäderlekens beskaffenhet; och hwad mera. Therföre säger Eugalenus p. 20. at fastom thet warit samma siukdom / har han doch annorledes måst handtera the siuka af Skörbugg i Hamburg / annorledes i Leuwarden i Frießland / annorledes i Embden / i Zeland och Enchuysen / ja annorledes / ther berg och sandige platser warit. Man måste och fråga effter / om han har hafft Skörbugg tilförende; om han hafft någon sorg och bedröfwelse / och huru han then emottagit och burit; item, hurudant watn han nu brukar / eller tilförende brukadt til kokande och bryggande. Man bör och fråga / om then Siuke offta hafft Frosan / och på hwad tijd om åhret han ther med plågas / hwilket giffwer en stoor uplysning i saken. Then som boor i tunn och frisk lufft / bör mycket lindrigare och med mindre starpa saker handteras / ån then

som

som boor i tiockt wäder / wid siöar och träst: hwilcket äfwen bör wäl i acht tagas. Ty enom Läkare åligger / effter Hippocratis förmaning / at / ehwart han kommer / noga i acht taga mathredningen / wädret och watnet / och sig ther effter sedan i sitt ämbete rätta. Bör theßuthan wetta then Siukas tilstånd / hwad syßla han har för sig / och til hwilka affecter han mäst är fallen.

Såsom thet nu drages i twifwelsmåhl / om thenna Siukan warit them gamlom bekant / så wet man ey heller / hwad the brukadt til Läkeböthe för en sådan krämpo. Plinius nämner fuller lib. 25. Cap. 3. at tå Käysar Germanici Soldater hade wid Rheinströmen i några dagar druckit förskämdt watn / och fådt ther igenom wärk i låhr och been / hafwa the blifwit bothade med ett gräs / som han kallar Herba Britannica. Hwad thet warit för ett gräs / twista Botanici mycket om / och har Muntingius skrifwit ther om en heel book. Ronseus menar / at thet warit Bistorta, eller röd Ormeroth / andre säga thet warit Lapathum; men jag tror / at thet intet annat warit / än Cochlearia eller Skedegräs och Leffelkraut kallad / som werer nog i Holland och Frießland wid alla dammar / och skal wexa wildt i Norrland wid haffßstranden / som Wälborne Herr Professor O. Rudbeck, Sonen / mig berättadt sig hafwa under sin Lappska reso på många ställen sedt och anmärkt. Hadrianus Junius är af samma mening som jag / uthi sin Batavia Cap. 15. p. 366. 367.

Wil

Wil man nu rätteliga grijpa thenna fienden an/ så måste man honom antasta på thet samma sätt/ som han sig wijsar: nemligen/ uthi hwad situation och ställning Skörbuggen sig förhåller/ måste Läkaren så ställa sig ther emot/ at han må kunna honom wederbörligen angrijpa och fördrifwa. Är alltherföre Skörbuggen i sin Begynnelse och första grad, med the tekn och omständigheter/ som här ofwan pag. 6. & 7. förmält är/ så begynner man Curen med ett lindrigt Laxativ, som kan beredas af 2. scruplar Jalappæ-roth / och 1. scrupel Tartaro Vitriolato, blandandes ther under ett eller annat gran af ☿ dulcificato. Thetta pulfwer brukas hwar femte eller hwar siette dag; kunnandes thetta Laxativet på annat sätt och i annan form, til dryck och piller/ upsättias/ om thet woro nödigt. Theß emillan brukar man hwar morgon en half scrupel flor. salis Ammoniaci uthi Theewatn; och når man så i 14. dagar har uthhärdadt/ tager man 2. goda händer fulla af Leffelkraut / och skär then sönder/ sedan tager man ett qwarter gethemiölck / gör waßla ther af med ättickо/ lägg så Leffelkrauten ther uthi/ och låt then blöta sig i några timar/ preßa then sedan genom ett starckt linne/ och förwara then uthpräßada safften/ hwilken safft beblandas med Syresyrup til 4. lod. Har man intet gethemiölck/ kan man taga koomiölck/ doch är hon intet så god. Här uthaf drickes nu hwar morgon ett litet wijnglas på fastande maga. Imedlertijd och under alt thetta måste

patien-

patienten hålla en god Diæt, achta sig för alt hwad honom kan skadeligt wara / särdeles för thet / som han befinner af the här ofwan anförda orsaker kunnat hafwa bracht honom thenna Siukdomen på halsen / thet jag nu icke wil å nyo uprepa / emedan thet klarliga nog af hwar och en kan läsas. Och ther han intet then orsaken flyr / hwar igenom han har fått thenna begynnelsen til Skörbugg / så hielper honom och ingen ting / han må bruka therföre / hwad han wil. Doch kunde thet intet wara otienligt / om han brukar Senap ibland wid then math / som then brukas kan / som Holländarne på sina Skepp göra med sin stora nytta / och äfwen äter Salade af the här uprechnada krydder. Hwarföre och then lärde de le Boe Sylvius berömmer alla salia volatilia uthi Skörbugg / Prax. Med. Tr. 10. §. 862. &c. men thet går intet altijd an. Alteri tempi, Alteri Cure.

När Skörbuggen är begrijpen uthi sitt Tiltagande eller andra graden (vid. supr. p. 7.) kan man fuller betiena sig af the nu nämda saker / men the måste wara något skarpare och amprare. Tå är thetta följande rätt godt: Tag Leffelkraut / Bäckgröna / wattukraßa / Brunnkraßa / Syra / Lilla Swalegräs / Åkermånia och Jordrök / af hwarthera twå händer fulla / Peparroth 3. lod / stöt alt thetta sönder uthi en steenmortare eller jernmortare / slå ther på så mycket gethemiölck / at alting blandar sig wäl med miölken. Låt thet så stå 12. tijmar / koka sedan uthi lyckt kärile en half

tijma; sijladt och tryck thet hårdt igenom ett linne. Af thenna drycken drickes hwar morgon bittijda/ och klockan 5. efter middagen/ ett godt wijnglas i sender hwar gången/ med then påminnelsen ther hoos/ at Diæten i math och dricka/ i rörelse och annat anställes i anledning til orsaken/ hwar uthaf hwar och en kan finna sin Skörbugg härflyta. Men the getter och koor/ som brukas wid sådant tilfälle til miölkning/ böra föruth någon tijd födas med Syreblad/ winterkraßa/ wattukraßa/ kärrwepling/ Bäckgröna/ Rogbrodd och mer sådant/ på thet miölcken måtte warda så mycket bättre til thetta ährendet. The fattige/ som ey förmå skaffa sig theßa krydder/ kunna taga bara mahlört och Enebär/ koka them i watn/ sijla spadet ifrån/ och dricka ther uthaf hwar morgon/ hwar igenom Severinus Eugalenus pag. 110. och 131. säger sig många fattiga hafwa bothadt. Här i landet kan man lägga ther til unga/ afskalada/ och heel gröna Tallstruntar och Rogbrodd. Ther Curen skulle komma at anställas om wintertijden/ när man ey alla theßa krydder kan hafwa gröna/ tager man Leffelkraut/ preßar safften ther af/ och blandar ett qwarter safft med ett halfft stop godt Franskt wijn/ och dricker ther af ett Spitßglas hwar morgon; kommandes altijd ihog/ hwad förr sagdt är. Och som krydderne merendels förlora then bästa krafften/ när the kokas/ man må achta sig så wäl man wil/ så håller jag heldre ther med/ at man stöter them med gethemiölck

eller

eller gethemiölcks waßla / och preßar uth safften. Ther magan är swag / kan man blanda lijtet Canel eller Muskatblomma ther under. Men mycken safft måste man intet preßa uth på en gång / ty then håller sig intet länge. Somlige taga Mahlört och Enebär / af hwarthera en hand full / stöta them bägge wäl sönder / slå ther på 3. qwarter gethe- eller koomiölck / låta koka in något / lägga lijtet Saffran ther til / siljadt sedan / och dricka ther af / 3. glas om dagen / en klunck i sender. Afwen så kan man göra med Brunnkraßa och Engefyra; hwilcket är ett godt medel. I Hamburg och ther omkring taga gemene Man Jungfrutwähl (Persicaria) en hand full / skära then sönder / och lägga then i wijn / låta thet stå i kärile moth Solen i några dagar / tilß thet warder klart. Taga ther af sedan 1. skedblad i sender / 2. å 3. gånger om dagen. Är ganska godt moth gicht; fast thet i förstone gör en wämjelse. Thetta är ock ett beprófwadt Läkeböthe: Tag wattukraßa / Brunnkraßa / Bäckgröna / Leffelkraut / af hwarthera 2. händer fulla / Mahlörtstoppar / Ruta / Steenlök / af hwarthera en half näfwa / hacka sönder krydderna / och stöt them uthi en steenmortare / och krysta safften uth genom linnet. Sedan tag Gräsen / uthaf hwilka safften warit uthpreßad / och koka uthi ett stoop gethemiölck med ett fierdendels lod torrt Ormakött / heel sachta och hastigt / krysta så uth genom ett linne / blanda then förra safften ther til / och gör thet smakligt med Canelwatn.

Drick ther af 2. gånger om dagen / ett spitzglas i sender. Peparroth i halffparten miöd och halffparten gammalt öhl / är ock god. I Öst-Frießland bruka Bönderne ett gement och något obehagligt råd / thet Wierus Obſ. d. Scorb. p. m. 239. kallar ingratam & fere abominabilem potionem: The taga 3. stop Rhenſt wijn / och 6. lod friſk Peparroth / stöta så Peparrothen sönder / och uthi en dehl af wijnet förblanda / låta then blötas en stund / trycka så safften uth genom linnet / och blanda then med thet andra wijnet. Taga ther på sedan något af thet förblandade wijnet / och riſwa theruthinnan sönder oredynga och gåseträck / af hwarthera så stort som 3. Wallnötter / låta thet så stå en stund / trycka thet så starckt uth genom linnet / och beblanda med thet öfriga wijnet. Ther til lägga the sedan Muſkot och Neglikor sönderstötta / uthi en lijten poſa / och låta then ligga ther 24. tijmar. Här uthaf måste then siuke dricka / så offta honom törſter. Annan läſkedryck får han intet. Är thet wintertijd / och Siukdomen hårdt anſätter / kan man taga torra Skörbuggs gräs / låta them wäl blötas i halfparten Franſkt wijn och waßla / sedan preßa them starkt uth / och ther uthaf dricka til ett halfft qwarter i sender. Man kan ock göra kryddewijn af the här ofwan uprechnada krydder / om man så behagar; jag har doch här wid ey andra krydder antechnadt / än sådana / som finnas här i landet / och kunna af hwar och en med lijten mödo samlas / allenaſt

man

man wil lära at känna them / och bucka sin rygg til jorden / them för intet at uphämta. Och är thet underligt / at then swimning och kräkning / som wid Skörbuggen sig infinner / af ingen ting annat gier sig / än genom Skörbuggs gräs. Men förr / än theße Medicamenter brukas / råda somlige / at ådran först bör öpnas; hwilket ock är godt / när antingen then siuke har druckit mycket wijn / eller ock theßuthan är blodfull / på thet man således må kunna afbörda bloden en dehl af sin skarphet / bindra således the uthstinnada ådrors sönderfrätande / bloden ther igenom må få ett annat omlopp och determination, och således lemnas rum och bättre plaß för Medicamenterne, som brukas skola. Doch bör thetta skee med betänckiande / althenstund Skörbugg i annor händelse ingen åderlåtning tåhl / som Eugalenus i sin tijd p. 26. och Salomon Albertus d. Scorb. §. 240. rätteliga hafwa anmärckt. Särdeles är åderlåtningen för gammalt och machtiöst folck aldeles otienlig / emedan naturen ther igenom förlorar sin krafft / at kasta bort thet onda. Doch är thet här wid at märckia / at all then blod / som genom åderlåtning af Skorbutiske perſoner uthtappes / är slemmig ofwan på som ett grått draglijm / och har swarta fleckar under.

Men för all ting måste thet i acht tagas / at all Skörbuggs Cur, så wijda någonsin mögeligt är / bör anställas på sandige och torre orter / som Eugalenus thet äfwen råder pag. 35.

Jag har ock sedt i Holland/ at the sånda hwar Sommar sina Siuka til Rhynsburg/ ey långt ifrån Leyden/ hwareſt sandig mark är. Lufften bor ock wara reen/ klar och warm/ och ey en sådan/ som wid ståænde watn finnes. All köld och kallt wäder förorsakar Skörbugg/ och hindrar Curen. Theßuthan bör then Siuke wara glad til mods/ slå ifrån sig alt bekymber/ wrede/ ångslan/ skräck och bedröfwelse/ elieſt löper Curen fruchtlös af. För then wärk han har i fötter och leder/ kan han sig bada med Tallerijs / Granrijs och Enerijs sönderhackadt/ hwartil man lägger sådana krydder/ som förr måldt är. Bönderne i Weſtphalen taga Nattſkatta (Solanum) koka then i watn/ och dricka ther af om aftonen/ hwar af kroppen om morgonen i ſwett uthbryter. Men här wid måſte man wara beſkedelig/ emedan thet är en fahrlig dryck. Eller tag grädda (som i England och Holland kallas Room , i Wärmeland Römme och Flöter) Chamillblommor/ Wattukraßa och Enebär/ hacka Blommorna och Gräſen sönder/ och koka altſamman i miölck/ och gör ther af ett omſlag/ som är treffeliga godt i all wärk/ och lijkſom ett Nepenthes Homericum. Eller tag Fläderblommor twå näfwor fulla/ koka them i wijn/ och lägg ett halfft lod grön ſäpa ther til / hwar af man gör en luth/ och doppar ett kläde ther uthinnan/ hwilket wefwas om fötterna/ och träffeligen lindrar wärken. Thenna Skörbuggs wärk har ey någon rodna med ſig/ ſom Podager har. Hwad

Fleckar-

Fleckarna anbelangar på armar/ låhr och been/ så kunna the med Citroner gnijdas af then/ som har lägenhet ther til / eller med warma Servietter. Eller gör ett bad af Enebär/ Engekraßa/ Leffelkraut/ Chamilblomster/ Groblad/ Dosta och Mahlört/ och bada ther med Fleckarna / eller med en swamp fuchta them / så slå the bättre uth. Men för all ting måste man hafwa ett wakande öga på then skarpheten/ som i slemmet sticker / antingen then är ruthin och Alkaliſk; eller suur. Är then suur / tages mera af the bittra gräsen / än af syran; är then åter Alkaliſk / tager man mäst af syra / och mindre af the bittra örter til Skörbuggs drycken: kunde ey skada / om Bäckgrönan tages til syran / och kokningen sker i kärnmiölck. Conf. Wierum p. m. 248. obſ. d. Scorb. Doch måste man intet förhasta sig/ uthan wäl see til / om någon Feber ligger ther under förborgad / och uthaf hwad art then är.

När åter Skörbuggen är uthi sitt wijdare Uthwidgande med the kännemerken / som här ofwanföre pag. 9. äro antechnade / kan man fuller bruka alla the wid then andra thes grad upsatta medel / doch med then åthskilnad/ at man tager tredubbelt så mycket waßla eller gethemiölck/ som krydderne äre / och dricker ther af slijtigare / doch lijtet i sender. Kärnemiölck är också god wid thetta tilfället/ dageligen drucken til ett stoop eller 3. halfstoop; doch bör then wara af unga koor/ som gå i godt bete. Och har jag sedt för 6. åhr sedan en stoor Cur skee ther

ige-

igenom uppå en förnäm Adelßman neder i landet / hwilken redan war af Skörbugg så krafftlös / at han wändes i lakarn / war kohlswart i munnen / luchtade starcka / och tandköttet war redan dödt / at thet måste bortklippas ; men blef genom Guds nåd / och thetta ringa medel aldeles frisk / och lefwer ännu. I sådant tilstånd at äta Citroner, Pomerantser / Lingon / Hiortron och allehanda andra syrliga fruchter / är ganska godt. Theßlikest äro Surbrunnar mycket tienlige at bruka wid sådant tilfälle / hwilka med sitt flycktiga Jern-Victril och Swafwel-Syra uplösa slemmet / at både slemmet och sältan komma at föras uthur kroppen / som wijdlyftigare kan läsas i min lilla Tractat om Suurbrunnars krafft och werckan / och i mina Suurbruns Frågor. Doch måste man ther wid wara nögd med hwad wäg naturen wil thet onda fördrifwa / antingen med Stohlgången / Urinen, Swetten eller dreglande / som offta skeer. Men / man har ännu orsak til at klaga och instämma med samma thon / som Wierus fordom / at Läkaren i thenna siukdomen blifwer sällan rädfrågad / förra än gifftet har sprijdt sig kring hela kroppen / och ther redan sig så innästladt / at thet swårligen eller intet mera står at hämmas / förbrytas och afhjelpas.

Jag måste fuller också något skrifwa om Mathen / som slijkom tienlig kan wara under Curen. Alt tienar icke för allom / emedan orsakerne til Skörbuggen äre många och olijke / som

som tilförende wijst är. Doch wil man här något upteckna / som skal ingom wara skadeligt. För fattigt folck är bäst / at the hålla sig wid miölckmath och grynsoppor ; annat läre the knapt mächta wid. Och är miölck för allom them / som med Skörbugg behäfftade äre / then aldrasundaste spijs / doch särdeles och besynnerliga för them / som hafwa wämjelse / upkastningar och beswimmelser. The förmögnare kunna betiena sig af hönseſoppor / Oxköttsoppor / Öhlsoppor / hafwersoppor med Corinther eller Rosiner uthi / Thimian och Rosmarin, lambsoppor / niuponsoppor / kalfsoppor och swaga wijnsoppor. Lambkött / kalfkött / höns / dufwor / orrar / tiädrar / krambetzfoglar / Abborrar / jäddor / gerßar etc. äre ock tienlige. Swagdricka och ett glas wijn eller annat tienar sig intet illa här til ; men öhl är aldeles i Skörbugg skadeligt at dricka / ty thet föder sielfwa siukdomen / och / som tilförne sades / är hoos många orsaken ther til.

Men när ändteligen så wijda kommit är / at Skörbuggen til then fierde Graden är upstijgen / och wijsar sitt tyranni genom the här ofwan uprechnada faseliga anstöter / tå finnes sällan någon both at tilgå / uthan måste man wid sådan händelse handtera och bemöta hwart och ett Symptoma och anstöt / såsom wore thet en siukdom för sig sielf / then ther af någon annan orsak / än uthaf Skörbugg / härrörde. Hwar wid man ändå sällan är lyckelig / uthan måste then Siuke merendels sättia lijfwet til.

Jbland

Ibland är thet doch händt / at the Läkedomar / som kunna brukas i then 3. graden, hafwa giordt god werckan i thenna Fierde. Thet endaste man kan med säkerhet göra någon wiß Stat uppå / är Salivation och Dregel-Curen, så framt krafterne så tilsäga / och the inwärtes partier äro ännu oskadde. I widrig händelse måste ther med också anstå / och lemnas thet öfriga til tijden.

Hwad Rosen anbelangar / som i Norrland kallas Henas Gärning / så är then ey annat än Skörbuggs Slem / som kommer här eller ther at fastna. Begynner altijd med en Rysning / och ther på följer hetta. Then som har Rosen / så har han Skörbugg / och then som wil slippa then krämpan / han måste med alfware bruka sådana Skörbuggs drycker / som redan äro uptechnade / elieſt får man plågas ther med länge nog. Men at få then bort i hastighet / är bäſt at taga in Flädermoos i wijnätticko at swettas på. Eller tag thenna Swettdryck : Carde-benedicht och Scordienwatn / af hwarthera 2. untz / Mixt. Simpl. en drachma, Sal. volat. ſuccin. gr. 6. Syrup. Diamor. 3. drachmer, blanda tilſamman / och tag thet in på en gång at swettas på; Doch måste man hwar fierdedehls tijma dricka antingen warmt Theewatn / swagöhl / eller tunn soppa / heel warm / så går swetten lätt / och uthan möda. Uthwärtes bruka ſomlige / at lägga sönderstött Creta / Blyhwitt och Hampa på skadan. Fetha saker måste man achta sig före / ty

the

the förstoppa swetthohlen / hwarigenom lätteliga swulnaden kunde komma til at böldna / och sälledeles lemna efter sig ett förtretligt sår. Eugalenus pag. 190. har ett recept, som tyckes i thetta måhlet wara rätt godt: Man tager mahlört-knoppar til Pulfwer stötta / så mycket man tycker / några färska ägg / hwilket man stöter tilsamman / med gohlan / thet hwijta och skalen / at thet warder som en gröth / then ther / så kall han är / pålägges. Thenna Rosen grijper ibland an sielfwa fötterna med en olijdelig wärck och pijno / hwar på Eugalenus några exempel framförer / Obs. 49. I sådan händelse kunde man betiena sig af thetta nu nyligen nämda omslag / eller af the / som ofwanföre pag. 42. stå upförde. Men alt thetta hielper allenast til en lijten tijd / och är ey annat än en Cura palliativa, eller at stryka öfwer med harefothen / som doch lijtet förslår. At bruka Skörbuggs drycker är bäst och nyttigast.

Then fahra / som Mund och Tandakött löpa uthi / wid thenna siukdomen / är ganska stoor / och så mycket större / som menniskians ansichte icke lijtet ther igenom lijder / när tänderne antingen äro swarte / eller bortfalla / eller tandaköttet är swart / och munnen stincker. Sådant at någorlunda hielpa / kan man taga Salwia / Jsop och Leffelkraut / af hwarthera en näfwa full / Steenlök en niupa / fijkon 40. stycken / Alun ett lod / Honing ett skedblad / koka uthi ett stoop watn / tilß halffparten är inkokad / sijla thet sedan / och gurgla munnen ther med

tre

tre gånger om dagen. Eller: Tag bladen och afskalada barcken af Berberiß / Löffelkraut / Brunnkraßa / torra röda rosor / skär sönder alt samman / och koka i stålwatn / och när thet är siljadt / lägg ther til liftet Alun / låt thet åter upsiuda i hast / och lägg Rosenhoning / gemeen honing eller mulbärs safft ther til. Har man intet Berberiß / tager man barken af Slaan. Och duger thetta gurgelwatnet / när Tandaköttet är slappt och begynner rutna. Eller tag Groblads watn / så mycket tig synes / blanda så mycket Vitril-Spiritus ther under / at thet warder suurt / twätta ther med och penßla tandaköttet. Här igenom plägar ock thet myckna blödandet stadna och sachta sig. Men thet händer ibland / at Tandaköttet så uthwexer / och thet öfra och nedra så uthskiuter / at ingen tand mera synes / och man måste med Lancetten skära thet bort / ty thet är redan dödt. Ther på man sedan stryker ægyptisk salfwa / eller bränd Alun och Rosenhonung med några droppor Vitril-olia underblandad. Eller kan man taga Rosenhonung och Mulbärssafft / och liftet Vitril-olia / och them förblanda. Eller / om högsta nöden fordrar / tag Sublimat 2. scrupler, bränt Alun 2. och ett halft quintin, stöt thetta tilsammans til pulfwer / och kokadt uthi ett stoop Groblads watn i 2. tijmar / wäl täpt uthi en flaska eller kruus / uthi en gryta med watn. Här uthinnan doppas en swamp / och hålles på tandaköttet / men med största försichtighet. Lindrigare är thetta som följer: Tag

Gro-

Groblads / Salwie och Löffelkrauts watn / Rosenhoning / Alun och Vitril-Spiritus, blanda thet tilsamman / och med en Pensel bruka thet på Tandaköttet. Salt och Ättika är ock godt at rifwa sig med / tilß rena röda bloden uthrinner; item, at gurgla sig med Surbrunswatn / och jämwäl med safften af Skedegräs. Eller: Tag Groblads och Brunellewatn af hwarthera fem untz / sp. vitrioli en scrupel, blanda thetta til Gurgelwatn. Man mäste altijd först bruka thet lindrigasta / innan man skrijder til thet starckare och häfftigare. Och när man på thetta sättet fått Tandaköttet reent igen / weet jag ingen ting bättre / at bewara thet för wijdare anfechtning / angrep / äth och skada / än at man pensslar sig med then swarta Ballamo peruviano, eller ock tuggar Myrrha ibland. Doch päminner jag ännu en gång / at med alt thetta är intet bewändt / så framt man intet brukar inwertes Läkeböther / som rothen och grundwahlen til alt thetta onda kunna borttaga. Eliest är thet ett stycke-werck / och gör fast lijtet til sielfwa hufwudsaken.

Hwad Sår och Beenskador anbelangar / så är thet äfwen så med them beskaffadt. Doch mäste the lijkafullt uthwärtes wäl renßas / och för wädrets inträng förwaras. At renßa sären / tager man Löffelkraut / Steenlök / Sileri, Swalegräs och Mahlört / så mycket man wil / preßar safften ther uthur / och med Honing kokar thet ihop til en Salfwa / hwar til man lägger pulveriserad Holßroth / bränd

Alun / och några fåå gran præcipitat. Thenna Salfwa är god / håller Såret rent / och äter dödköttet uth. Somlige bruka i stället för præcipitat några droppar Spiritus Vitrioli. Andre koka Steenlök i watn / och drypa ther til några droppar Vitril Spiritus, hwar med skadan twättas. Sedan kan man öfwer skadan lägga Empl. Diapalma, de minio, eller Gallmeij-Plåster. Men när jag sielf för 26. åhr hade then olyckan at hafwa Beenskador af Skörbugg / fann jag ingen ting / som så rensade såren och hölt them rena / som karrborreblad. Och til öfwerflöd wil jag här meddehla min Balsamus Vulnerarius, then jag brukade på Kongl. Örlogs-Flottan åhr 1709. och 1710. på många surbente Båtsmän med stor nytto och framgång / then ther ock finnes ännu på Apothequet i Carls-Crona / således giord: Tag Sarcocolla, Sangu. Draconis, Bol. Armen. Rubr. Mastich. Myrrh. Alöe, ã en half untz / Campher tre Drachmer, gör thetta til Pulfwer och slå ther öfwer några gånger litet af Oleo ♀ per deliqu. låt så torrkas. Giut sedan ther öfwer Sp. Vini åtta untz / sätt i wärman / och låt thet smälta. Sijla thet sedan genom grått paper / och låt thet afröka til consistence och tiocklek af en Balsam. Blanda så Bals. Copaiv. en untz ther under / samt Swafwel Spiritus en och en half Drachma, så är thet beståldt.

Följer nu sluteligen / om thet gifs något

Præ-

Præservativ och bewarande medel moth Skörbugg/ och huru the skola sig kunna taga i acht/ som sluppit Skörbugg / at the ey mera fastna ther uthinnan. Hwad thet förra widkommer/ så är thet fuller swårt här öfwer sig at uthlåta/ althenstund jag troor/ at ingen här i Swerget är frij therföre/ hwarken ung eller gammal / i anledning af kalla wäderleken/ Landets situation och sträckning / och folckets wahna til at lefwa och mathreda. Kölden kan fuller någorlunda uthehållas från kroppen genem goda kläder / men hwad som genom andedrägten ingår/ kan ey uthestängas. En tiock och osund lufft kan mycket förbättras genom rökande af Enebär / Eneträd / Bernsteen / Rökelse in i Husen uptände / ja äfwen uthe ändras på samma sätt/ som thet sker i Pesttider. Och när man således ändrar then tiocka lufften / och söker altijd at boo ther frisk och reen lufft är/ på sandiga orter/ har man mycket redan wunnit. Wore thet tå så / hwar på jag doch twiflar/ at någon funnos/ som kunde säga sig frij för Skörbugg / och förmätte wara en så stark mästare öfwer sina affecter, at han kunde sig achta för låttia; för alt förmycket arbete / Brännewijn / och starcka drycker ; för kalla Stengolff / för köld och ond lufft; för sorg och ängslan / räddhoga och förskräckelse / nijt och wrede; för ondt watn; för fett och tiockt dricka; för Toback och Snuus ; för otijdigt Venus-Spehl; för Lucubrationer och starcka Sinnes arbeten; för hetsiga trydder; för salt

och gammal math / och mer sådant / som förorsakar Skörbuggen / skulle man sökert kunna säga / at han ägde ett tilförlåteligt præservativ, hwar igenom han förmåtte wara frij från Skörbugg / at then ey kunde bijta på honom. Men huru wida thetta låter sig göra / är klart nog. The ther emoth / som sluppit Skörbuggen genom ordentelig Cur, kunna sig bewara och præservera, om the achta sig för alt thet / som Skörbugg kan åstadkomma / särdeles för salt math / sorg och ängslan / för osundt wäder / och andra orsaker / som här ofwan uprechnas. Insyltade Hiortron äre ganska gode moth Skörbugg; äfwen at äta Salade af Winterkraßa / Wattukraßa och Löffelkraut / är rätt godt. Item at äta Löffelkraut på Smör och Bröd; eller at koka Kraßa i watn med litet Smör / och thet äta. Jämwäl Citroner och Pommerantser. Kärnemiölck / Gethemiölcks och Koomiölckswaßla / hwaruthinnan Löffelkruut eller Brunnkraßa är upkokad / är helsosam at dricka ibland för sådana Personer. Medelmåtig motion och rörelse är också god före måltiden / och något efter middagen til Slapphetens ändrande / och spänstighetens återställande i ådror / spijror och senor. Intet bör man sofwa för mycket / ey heller waka för mycket / beflitandes sig om / Man och Qwinna / at hafwa dagelig öpning med stohlgången / urinen / gyllende ådran / och then månadtliga / om åhren så tilsäga. Och sedan man en gång sluppit ett så faseligt ondt / bör man icke lätteliga genom kyßar

Dryc

dryckeskäril / skedar och andra tilfällen plåga någon gemenskap med them man weet werkeligen med thenna Siukdomen wara bekajade. Man bör också ingalunda försumma / at åhrligen dricka Surbrunnen / och således hålla blodden i jämnan flytelse och omgång i kroppen. Och som Eugalenus p. 169. & obs. 46. och D. Balthazar Brunner hafwa anmärckt / skal Skörbugg mindre anfechta them / som dricka ett glas wijn ibland / i stället för öhl / så wil jag också thet samma här påminna / om wilkohren thet tilsäga. Förfarenheten wijsar / at thet är godt. För thet öfriga / lägger jag thetta här til / och sluter med then lärde Eugaleno, uthur thes 29. anmärkning / at man i thessa swåra och fast beswärliga tijder wetta må / huru man sig för thenna Siukdomen skal i acht taga / nemligas / at hwar och en / then Gud något godt har beskärdt / med thet lilla / som han äger / låter sig nöija / Gudi therföre tackar och lofwar / och sådant med glädt hierta och sinne brukar och nyttiar. Och såsom ett glädt och förnögdt sinne / som med thet / hwad Gud förlänt hafwer / är tilfreds / en synnerlig Guds gåfwa är / så skole the bedröfwade och ängslige then samma Guden om ett sådant förnögdt sinne i ödmiukhet anropa / och / så wijda mögeligt är / och lägenheten tilsäger / med god / sund och färsk spijs sin hunger stilla / med ett glas wijn eller swagöhl sin torst släckia / och all bedröfwelse och bekymmer / sorg och ängslan / med wäld ifrån sig drifwa och bortjaga. Theßuthan kan

jag med nöje hiitföra the gyllende ord/ som finnas i Styrelse Konunga- och Höfdinga 2. Balk. Sålunda: Wilt tu liua med hofsämio/ thå skalt tu alt lata thet iuirmåtes år/ ock spåk tin lusta / ock fylgh ey tinne giri / ock hura med tik/ huat tu torft til naturalik uphålde tins lifs / ock ey hwad Ofgiri ock ondr lustr kräuer. Ock åst tu hofsamr i liuerne ock åthåfwom tinom / tå latr tu tik nöghia/ ån tu hauer tin lifs tarue. Thy at ha sik latr nöghia at sinom taruom/ han år rikr / swå som han wore föddr med. allom rikedome. Tu skalt ey fylghia alle tinne giri ock likamlikom lusta. Ock låg alt thet af/ ther iuirmåtes år / ock iui naturalik tarf. Åt tik måttan/ ock ey fullan; drick til otyrstan / och ey drucknan. Tin födha se fängelik ock fögelik. Tu skalt gånga til tin math / och ey til iuirmåtes lusta. Hungr skal wåkia tina goma/ ock ey mångahanda mat täfia. Släck tin lusta med höuiskom tingom / ock låt tik ther åt nöghia/ vm tu gitr han släckt.

****

Om Rogfubben.

Såker år jag ther uppå/ at then gunstige Läsaren wid sielfwa Titul-Bladets påseende lårer sig förundra öfwer thet ordet Rogfubben. Men icke thesto mindre wil jag bruka thet/ emedan thet år ett godt gam-

gammalt Swenskt ord / som ännu i dag brukas på Landet af många tusende menniskior / hwilke thet gamla Swenska Språket från Hedenhöös til största dehlen hafwa hoos sig behållit / och ey wetta uthaf thet Sammelsurium och sammanblandning / som här i Stockholm sker af allehanda språk / uthan behålla sitt gamla Modersmåhl rent och oförfalskadt wid sina krämpors och andra angelägenheters uthnämnande / / såsom Ulta / Fleen / Skärfwen / Owesan / Rylen / Kramblan / Nippran / Henas Gärning / Sarasorh / Lijkmatken / Elfwebläst ꝛc.

Thet wore högeligen til önskandes / at / genom höga Öfwerhetens nådiga omsorg för thet Swenska språket / några wittre och förståndige Män blefwo anbefalte här och ther i Landzorterne af Lagmän / Prester / Häradzhöfdingar / Borgmästare / och andra / the ther uptechnade alla the goda gamla ord / som hoos gemene man ännu i dag brukas / samt the Idiotismos, som i hwar Landzort äre wedertagne: jämwäl och / at man uthur gamla Sagor / Rijm-Crönicor och Lagböcker sammanletade the ord och ordasätt / som äro gode och mycket bemärkelige; hwar effter man sedan kunde inrätta en Academie Suedoise, äfwen som i Paris / ther tråda tilhopa / the sammansökta orden framtaga / ther om med hwar annan öfwerlägga / the gamla orden från rost och erg rensa / feija och skrapa / orden sedan i publique Skriffter låta inflyta / och / ther the

skulle

ſkulle i börione ſynas wara något möglote / gamle / mörke och obegrijpelige / kunde the ſå länge bijfogas med andra ord / ſom lätteliga af hwar och en förſtås / til theß man blefwo wahn ther wid. Verba valent uſu, ut Nummi. Man har ett klart exempel här på uthi then af Kongl. Eſtats Secreteraren Hermelin öfwerſatte Sylveſtri du Four Sede-Book / hwilken nu för tijden ſållan finnes / men för the wackra Sede-reglor / och then treffeliga Swenſkon ſkull / ſom ther uthinnan läſes / wore wärd at omtryckas. Men ther jämte wore äfwen ganſka nödigt / at the Män / ſom til Språkets förbättrande warda antagne / med hwar annan i förtrolighet omgå / hwar andras ſkäl med tålamod höra / och ingen then andra med uppenbar penne-feigd angripa / hwilket är en förargelig ting / och Chriſtnom icke tämer.

Doch på thet / at Läſaren må ſee / thet icke jag förſt thet ordet **Rogfubben** brukar uthi tryckte Skriffter / wil jag wiiſa honom til Dock. Olaui Benedicti Läkereboock / dedicerad äth Drottning Catharina Jagellonica, Konung Johan then III:s Gemåhl / och tryckt i Stockholm 1578. af Anders Torſtenßon / hwareſt Cap. 84. pag. 93. **Rogfubben** nämnes warit en Siukdom / ſom åhr 1575. gått mycket i ſwang / och lemnat effter ſig hoos äthſtilliga / Fierdedags Skälfwan. Orſaken til thenna Siukdomen ſäger han warit en ſtackot Sommar / och ther på en långſam kulin wäderlek. Item, när folcket äta Bönor och Erter / gammal Oſt / ſalt

salt Fisk/ gammalt Kött och rökt Math/ Hara/ Hiort / Hwijtlök / Kraßa / Pepar / Senap och alla heta krydder/ samt när the dricka starkt Wijn och Brännewijn / hafwa starckt arbete/ resa i starck hetta/ bärga hoos sig lång wrede/ mycken sorg och ångslan. Men hwarföre the kallat then tå grasserande Fahrsoten Rogfubben / är ey så wist ; doch troor jag / at som thenna Siukdomen sig infinner / tå Rogen om Höstten uthur jorden upsticker / och tå han om Wåhren begynner wijsa sig grön igen/ waarandes gemenligen in til theß Rogen är mogen wid Jacobßmeßan / är namnet ther uthaf härflutit.

För 7. åhr sedan begynte en Siukdom här i Staden / och jämwäl kring hela Landet / som af mig finnes beskrifwen uthi then Tractaten om Froßan och Kin-Kina Barken/ tryckt åhr 1717. pag. 6. 7. 20. och 21. under namn af en hwar dags Froßa. Och ehuruwäl jag ther finner mig tämmeliga wäl hafwa anteckenadt the tekn / som i thenna Siukdomen wijsa sig / så at knäpt något wore at tillägga ; doch som jag ey så noga then tijden war underrättad om sielfwa Siukdomens art och bothande / utan hölt then för en ordinair hwar dags Froßa/ sådan som then af the gamle beskrifwes : och nu sedermera befunnit / at thenna Froßan fuller dageligen kommer igen / men är icke i alla måtto lijka med the gamlas hwardags Froßa / uthan endaſt och allena af Skörbugg härflyter / thy hoppas jag / at ingen lärer miſstyda/

når man rättar sina fehl och brister. Then ther tahlar ibland med the gamla Gubbar/ som förr mera än etthundrade åhr sedan lefwat / får offta lära/thet han knapt hade kunnat sig inbilla. Och menar jag i thetta måhlet then lärda Mannen Severinus Eugalenus, hwars Book om Skörbugg är Gull wärd.

Rogsubben är en Skörbuggs Feber, som ibland hwar dag/ ibland hwarannan / hwar tredie och fierde dag kommer igen på sätt och wijs/ som följer/ och kallas therföre af Eugaleno, Mendax Quotidiana, emedan hon the Gamlas hwardags Feber är olijk. Man känner en lijten kyla i ryggbastet såsom af öfwerslagit kallt wätn/ om händer/ fötter och näso; Magan är wämjande; man wil swimma bort och dåna ibland; främsta dehlen af hufwudet wärker; öronen susa / nackan är styfwer / och man kan knapt lyffta up munnen / ty thet häfftar bak i käfftorne / när thet blåser kallt. Händer / fingertoppar / och fötter mista känßlan / och warda som borttagne. Ther på kommer först en hetta in i händerne och under fötterne / som sig småningom uthsprijder öfwer hela kroppen / med ångslighet / darrningar / sprittningar / convulsioner och ryckningar / grufwelig wärk i ryggraden / och alla leder / samt olijdelig torrka i munnen / på tungan och läppar / med en rödbrun rand mitt på tungan. Begynner wid middagstijden eller lijtet ther efter / och tager alt mera och mera til alt in öfwer midnatten / tå han hoos the mästa bryter

sig

sig uth i swett på then sijdon / som up åth wetter / sårdeles på benen och i knåweken / hwarigenom kroppen får roo och lijsa / och torrkan i munnen sachtar sig. Pulsen är ojämn och under wahrande hetta ey så stark / som han är under andra Febrer. Urinen sätter sig med ett rödt gruus i förstone / som sönderstött Tegelsteen / är ibland som watn / ibland Citrongohl / månglett och omskifftelig / och blifwer ändtelig hwijt / när Rogfubben går öfwer. Skulle någon lijten dwala sig om natten insmyga / drömmer man straxt allehanda galenskap / och hwar gång man insomnar / drömmer man nya drömmar / och waknar up med sprittningar och förskräckelse. Jbland händer / at rätt som man är heter / så är man åter kall; men ångsligheten och wårken under hiertat är ganska swår / doch lindrigare ibland. För somligom sullnar ansichtet och ögonen til / at the see uth / som en Limpa. Somlige få höga hwijta fleckar / som Elfwebläst / öfwer kroppen / somlige röda sputor. Then Feber, som begynner om Wåhren / plägar altijd hålla uth til Jacobs-Meßan / tå Rogen är mogen / om then ey rätteliga bothas / som Eugalenus thet anmärckt / Obs. 54. p. 380. Somlige hosta up / salivera och spotta nog slem under thenna Rogfubben. Kölden står på hoos somliga i 6. ja 7. tijmar. Och äre några / som fast offta swimma / hwilket är ett wijst tekn til Skörbugg / som Eugalenus betygar pag. 74. Andre få grufweliga reef och knipningar i magan /

och få som ett lijtet durchlopp med en slemmig/ heth och frätande afgång / at huden i säthet offta afgå måste/ hwar gång Rågfubben ansätter; föruthan hwad mera som jag förbijgår. Och weet jag ingen Siukdom/ som på en kortan tijd kan så uthmatta och uthmärgla en menniskia/ som thenne; stadnandes gemenligen i fierdedags Froßa eller Wattusoth.

Rogfubben har warit mycket gångbar/ och angripit mankön och qwinkön/ unga och gamla/ rijka och fattiga/ på enahanda sätt. Hwadan then nu har sin orsak / är ey så lätt at säga. Och effter alle hafft enahanda siukdom / måste ock enahanda orsak ther til wara. At thet har warit och ännu är en Skörbuggs Feber, thet står fast. Men nu kan man intet säga/ at alle warit lathe; eller alt för mycket arbetat och swettat; eller druckit hetsiga drycker; eller bodt i Steenhuus / ther Steengolf warit; eller druckit orent watn; rökt Tobak och snusat; eller ätit alle lijka mycket salt math; eller brukt Kin-Kina Barken at stoppa Froßan/ och mer sådant; men doch likwäl äre the med en lijka kranckhet bekajade wordne. Måste altså wara en orsak / som them lijka öfwergådt/ så unga som gamla/ så rijka som fattiga. Thenna orsak finner jag bestå ther uthi/ at the alle måst lijka ehrfara then ostadiga wäderlekens omskifften/ som i några åhr bort åth warit/ med alt för stor hetta ibland/ ibland med alt för stor köld/ eller ock med ett sådant wäder/ som warit hwarken warmt eller kallt/ eller

ocksä

också omskiffteligt / nu med töö / nu med köld. Theßlijkest hafwa the alle warit dehlachtige uthi then sorg och ängslan / nöd och förskräckelse / som i theßa swåra Krijgstijder oß dageligen / Gud bättre! trycker och qwäljer / och fast mera giordt til saken / än alt annat. Doch tror jag fuller thet / at the / som ätit mycket salt math / lära hafft swårare / än the / som ey så mycket warit ther wid wahne. Och har thenna Rogfubben warit långsammare hoos qwinfolcken / än manfolcken / af then orsak / som tilförende är berättad worden.

Huru nu thenna förtreteliga Rogfubben eller hwardags Skörbuggs Feber skal bothas / ther på kommer thet mäst an. Jag tilstår gärna / at jag i förstone intet war särdeles kunnig om thenna Siukan / särdeles om thes bothande. Ty man weet intet / at han här warit gängse / sedan åhr 1575. förra än för 7. åhr sedan. Åth minstone har ingen thet anmärkt. Hwar af har följdt / at han både för androm och för mig warit ledsam och swår at botha / som ock then hoos många länge waarat / in til theß / at Naturen sielf hulpet sig / och wäderleken sig ändradt. Månge hafwa druckit några Bouteiller uth af Kina-decoct, men Rogfubben har warit lijka god / och knapt hållit uppe en dag eller twå. Men sedan jag uthaf en händelse kom at läsa igenom Severini Eugaleni Book om Skörbugg / har thet genom Guds nåd och bijstånd warit mig lätt nog / at häfwa thenna Siukdomen. Så säkert kan

jag

jag doch icke säga thet/ som Eugalenus fordom giorde/ hwilken Obſ. 56. p. 383. sig så uthlåter: Non minus certo harum Febrium curatio mihi nota eſt, atque digitorum numerus. Thet är: *Jag är så säker på at kunna botha theßa* Febrer, *som jag weet huru många fingrar jag har.* Och som genom thenna owettenheten om en sådan underlig Febers natur the Siuke hafwa måst länge hålla wid Sängen/ så har ock werckeligen Läkarekonsten/ förmedelſt Läkarenars okunnighet och fåwitſko/ en tijd ther igenom tämmeliga lijdet/ som Eugalenus thet äfwen i ſin tijd beklagar ſkedt wara/ pag. 379. 380. 381. in til theß han fant up then rätta harfweträden / och thet genom ſin Book bekant giorde.

Bör man altså handtera thenna Rogfubben/ ſom Skörbugg/ således / at man tager Löffelkraut / Engekraßa/ Brunnkraßa/ Steenlök / och Syra / af hwarthera en hand full / Swalegräs och Bäckgröna twå gånger så mycket/ hackar gräſen ſönder/ och kokar them lyckt i Getemiölcks waßla eller Koomiölcks waßla/ ohngefer 3. ſtop/ ſijlar ſedan och preßar genom ett linne / hwar af man dricker 3. gånger om dagen / ett wijnglas i ſender. När man kan hafwa grön Löffelkraut/ tager man ther af 3. näfwor fulla / hackar bladen ſönder / och ſlår ther på ett ſtoop Kraßewatn / och trefierdedels lod Phlegma Vitrioli, at lindra bitterheten/ låter thet ſtå ett dygn / ſijlar thet / och dricker så ther af ett wijnglas i ſender. Andre

taga

taga Peparroth 2. lod/ Löffelkraut och Wattukraßa/ af hwarthera en hand full/ Senap och Kraßefröö 2. lod/ slå ther på 1. stoop Rhenst wijn/ låta thet stå något/ och dricka ther af/ ett spitsglas i sender. Thetta sättet finnes behaga then lärda Herman Boerhaave, min fordom Högtährade Præceptor i Leyden. Gud wälsigne honom! Finnes äfwen igen hoos Eugalenum p. m. 169. At dricka Kärnmiölck är också godt. Wintertijden/ när inga gröna krydder finnas/ ey eller god Kärnmiölck/ har jag låtit åthskilliga dricka Kärrwepplingsom Thee, med en scrupel fl. Salis Ammoniaci i then första kuppen/ hwar igenom åthskillige/ som sielfwe redan begynt at wahnhoppas/ hafwa funnit sig wäl. Androm hafwer jag förordnadt theßa följande Thee-krydder: Tag Swalegräs-roth 8. lod/ Karrborre-roth 4. lod/ Bäckgröna/ S. Olufs Humbla/ torr Löffelkraut/ Romerst Mahlört/ af hwarthera en hand full/ Kärrwepling en half näfwa/ och ett fierdedels lod Salmiak. Skär krydderna sönder/ och bruka them som Thee. Men til at göra them ännu något qwickare/ har jag ther til förordnadt något Stinck-Spiritus och något af min Essentia Antifebrili, som finnes på Apotheket Markattan/ eller ock Ess. Trifol. Fibrini, tilsamman blandade. Hwar wid jag har låtit beroo/ och sedt hoos them/ som sig rättat ther effter/ god och önskelig werckan. Thet så kallade Pleres Archonticon berömmes mycket; men är en dyr compolition. Eugalenus

p. 49. 50. säger märkeligen: Nihil tam eſt pernicioſum ac malum, quam ab uno ad aliud medicaminis genus facile & ſine cauſa tranſire. Quamobrem fugiendum vel maxime illud Medicorum genus eſt, quod quotidie, quoties ægros inviſit, novas ac diverſas medicaminum compoſitiones ægris præſcribit: Thet är: Ingen ting är ſå fahrligt och ondt / ſom at lätteliga och uthan orſak gå ifrån thet ena medicamentet til thet andra. Hwarföre har man ock störſta orſak at fly ſådana Läkare / ſom / ſå offta the igenkomma och the ſiuka beſöka / föreſkrifwa them åter nya och helt ſkiliachtiga Läkedomar ifrån them / ſom the nyß tilförende förordnadt hafwa. Conf. Hipprocrat. Aphor. 51. ſect. 2. Har man thenna Rogſubben / och thet redan är Sommartijd / tå är bäſt at reſa på Landet / hwareſt en wacker och ſandig marck är / at hämta friſk lufft / och ſlå uthur ſitt ſinne / hwad ſom kan trycka och beſwära / och icke theß mindre dricka Skörbuggs drycken / Waßla eller Kärnemiölck / eller ock Suurbrunnen / ſom i ſådan Feber är ibland the bäſta medlen. Och när man en gång ſluppit Rogſubben / måſte man bruka all then förſichtighet / ſom mögelig är / at man icke faller ther in igen / när Höſten eller Währen kommer. Ett qwarter Franſkt Wijn om dagen / och ett förtroligt ſällſkap ibland / är thet bäſta Præſervativ moth thenna Siukdom / och många flera / ſom afförg

och

och ångslan härstyta / och således then ädla Transspirationen förstoppa; doch at intet sälskap dröijer til seent på qwällen.

Jag nämnde med flijt / Förtroligt Sälskap. Huru mycket ett lustigt och förtroligt omgånge / artige discourser och beskedeligt tahl kan förskiuta til helsans både uprättande och bibehållande / är otroligt. På hwad sätt thetta sker / lårer förmodeligen wara swårt at säga / althenstund man intet ännu weet / hurulunda Siälen röres af Kroppen / och Kroppen uthaf Siälen. Men at thet sker / kan hwar och en märka. Doch / som Kroppernas innanrede är eij lijka hoos alla / så är ock then werkan och påfölgd af tahl och discourser åthskillig / så at när then ene ther igenom upfriskes och upmuntres / warder hin annan ther igenom olustig och bedröfwad. Thet kommer doch mycket an ther på / af hwem man hörer något berättas; i thy / när man för sin trogna och försökta wän får allenast berätta sin wedermöda / tycker man sig straxt wara lättad och wederqwickad / hwilket icke så händer / ther berättelsen sker för en annan och obekant. Önskeligt wore och mächta Christeligt / thet wid sådana tilfällen alt tahl och alle ord ther hähn syfftade / at Guds Namns ähra befrämiades / och ingen bortowarandes namn och heder ther wid kommo något at lijda / som thy wärr fast offta sker.

Thetta omgånget måste doch / som sades / intet dragas uth til qwällen / mycket mindre in

på natten / särdeles om thet sker på Wärdshus och Kellare / althenstund man kunde til äfwentyrs taga mera til lifs / än tilbörligt wore / och theßuthan warda kall; hwarigenom Transspirationen hindras / och Kroppen således genom thet / som borde uthdunsta / får bögelse til både hetsiga och kalla Febrer, Catarrh och Snufwa / Hosta / Skörbugg / Podager och andra krämpor. Then som wakar mycket / fast han ock icke thet aldraminsta förtärde / får Fothsiukan; ståendes theß uthan then satsen fast och oryggelig / at all sömn / som sker före midnatten / är bättre och nyttigare / än then / som sker ther effter. Hwarföre också then träffelige Sanctorius Sect. 4. Aphorism. 1. således sig uthlåter / at en söth och rolig sömn befordrar Perspirationen och uthdunstningen så högt / thet man på siu timor kan uthdunsta öfwer etthundrade Lod. Men är sömnen ringa och emoth wahnan / eller ock at man aldeles wakar / kan man intet mera uthdunsta än fyratijo lod nästan / (§. 19.) på äfwen lijka lång tijd. Thetta har sin grund uthi sielfwa Geometrien, i thy / at alle wätskor kunna bättre omföras och kringdrifwas / secundum leges suæ gravitatis, effter sin inwertes tyngd / när Kroppen ligger horizontaliter uthsträckt / än när then är rätt; at således Bloden warder bättre kringdelad til alla dehlar / hwar igenom the ock bättre komma til Transspiration och uthdunstning. Här til hielper ock mycket en warm Säng / hwar igenom Kroppen uthwertes warder

der leen och slapp / så at / sublata resistentia, nödwändigt följer / thet Kroppen skal bättre i en warm Säng och under en god sömn transspirera, än elliest. Ther emoth / när man ligger krokot och i buchter / är fuller en större motus intestinus i Bloden / eller ett inbördes söndergnuggande och söndermalmande / men motus progressivus hindras; fast thenne motus intestinus, i thet at han Bloden sönderdehlar och beskickar til bättre omlopp / äfwen mycket befrämiar Transspirationen, eller rättare sagdt / gör Bloden ther til stickelig: i så måtto / at thet ena kan intet wara föruthan thet andra. Stundom krokot / stundom rätt / är thet aldrabästa sätt. Ofwannämnde Sanctorii Medicina Statica är redan öfwersatt på åthskilliga Språk / thet hon ock är ganska wärd. Mäst tycker jag om then Holländska öfwersättningen af La Gruë. På Swenska är then ännu icke uthkommen / fast then wore mycket nödig / särdeles som Sanctorii tretijo-åhra arbete aldrig ännu kunnat i något måhl öfwerbewisas / at sträfwa emoth Naturen. Then som så wijda hinner med thet man skrifwer / har wunnit alt / hwad winnas kan.

Och som wij nu klarliga märkom af alt thetta / hwad ofwan före mält är / huru Skörbugg merendels öfwer oß alla sin macht och wälde uthbreder / och ther han intet i god tijd bothas / oß omsijder i grafwen nederstörtar / så wil jag ock sluteligen införa Eugaleni Christeliga och efftertänckeliga ord p. 227. Sed &

humanæ fragilitatis nos admoneri ab hoc morbo decet, ab uno, eodemque morbo & cauſſa, tot tantisque miſeriis calamitatibuſque impetitos, quò vel hujus recordatione mutuis odiis, rixis, invectivis & condemnationibns minus inter nos ſævia-mus, qui, ignari mali, mortem ejusque cauſſam ſæpe nobiscum, & intra viſcera noſtra circumferimus. Thet år: Wij ſkolom i anledning af thenna Siukdomen wara påminte om wår menniſkliga ſwaghet och bräcklighet / emedan wij ſee / a en enda kranckhet på ſå mångahanda ſätt oß eländigt och jämmerliga pläga kan / och / i anſeende här til afſtå med inbördes hath / trätor / förtahl och förſmädelſe / althenſtund wij offta owettande / döden och dödsens bana / med oß / och i oß / omkring ſläpom. Ock ſå mycket för thenna gången.

S. D. G.